

**КЫРГЫЗ
РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА
ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

**МИНИСТЕРСТВО
ОБРАЗОВАНИЯ И
НАУКИ КЫРГЫЗСКОЙ
РЕСПУБЛИКИ**

**Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүүчү
уюмдарынын 10-11 класстары үчүн «География»
боюнча предметтик стандарты**

Бишкек – 2019

**Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүү уюмдарынын 10-11 класстары
үчүн «ГЕОГРАФИЯ» боюнча предметтик стандарты**

МАЗМУНУ

1 - БӨЛҮМ. ЖАЛПЫ ЖОБОЛОР.....	3
1.1. Предметтик стандарттын макамы жана түзүлүшү.....	3
1.2. Негизги ченемдик документтердин системасы.....	4
1.3. Негизги түшүнүктөр жана терминдер.....	4
2 – БӨЛҮМ. «ГЕОГРАФИЯ» ПРЕДМЕТИНИН КОНЦЕПЦИЯСЫ.....	6
2.1. Географияны окутуунун максаттары жана милдеттери.....	8
2.2. Предметтин түзүлүшүнүн методологиясы.....	10
2.3. Негизги жана предметтик компетенттүүлүктөр.....	11
2.4. Негизги жана предметтик компетенттүүлүктөрдүн байланышы.....	12
2.5. Мазмундук тилкелер. Окуу материалын мазмундук тилкелер жана класстар боюнча бөлүштүрүү.....	13
2.6. Предметтер аралык байланыштар. Өтмө тематикалык тилкелер.....	15
3 - БӨЛҮМ. БИЛИМ БЕРҮҮ НАТЫЙЖАЛАРЫ ЖАНА БААЛОО.....	17
3.1. Күтүлүүчү натыйжалар жана көрсөткүчтөр.....	17
3.2. Окуучулардын жетишкендиктерин баалоонун негизги стратегиялары.....	26
4 – БӨЛҮМ. БИЛИМ БЕРҮҮ ПРОЦЕССИН УЮШТУРУУГА КОЮЛУУЧУ ТАЛАПТАР.....	34
4.1. «География» предметин ресурстук камсыздоого коюлуучу талаптар..	34
4.2. Шыктандыруучу окуу чөйрөсүн түзүү.....	34
«ГЕОГРАФИЯ» ПРЕДМЕТИ БОЮНЧА КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЖАЛПЫ БИЛИМ БЕРҮҮЧҮ УЮМДАРЫНЫН 10-11 КЛАССТАРЫ ҮЧҮН ПРОГРАММА.....	39
СУНУШТАЛГАН АДАБИЯТТАР.....	57

«География» боюнча предметтик стандарт төмөнкү 4 бөлүктөн турат:

1. Жалпы жоболор.
2. Предметтин концепциясы.
3. Окутуунун натыйжалары жана баалоо.
4. Билим берүү процессин уюштурууга талаптар.

1 - БӨЛҮМ. ЖАЛПЫ ЖОБОЛОР

1.1. Предметтик стандарттын макамы жана түзүлүшү

Кыргыз Республикасынын жалпы орто билим берүүчү уюмдарындагы «География» боюнча предметтик стандарт Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндөгү» Мыйзамынын, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 2014-жылдын 21-июлундагы № 403 Токтому менен бекитилген «Кыргыз Республикасында жалпы орто билимдин мамлекеттик билим берүү стандартынын» негизинде иштелип чыккан. Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүү уюмдарынын 10-11-класстары үчүн «География» боюнча предметтик стандарт – окуучулардын билим алуусунун натыйжаларын, аларга жетишүүнүн жана ченөөнүн ыкмаларын жөнгө салуучу документ.

Кыргыз Республикасынын мектептеринде 10-11-класстар үчүн география боюнча жалпы орто билим берүүчү предметтик стандарты төмөнкүлөрдү аныктайт:

- географиялык билим берүүнүн илимий-методикалык жактан макулдашылган артыкчылыктарын;
- 10-11-класстарда географияны окутуунун максаттары жана милдеттерин;
- негизги жана предметтик компетенттүүлүктөрдүн тизмесин;
- 10-11-класстардын окуучуларынын географиялык билим алуусунун натыйжаларын баалоонун негизги принциптерин жана стратегияларын;
- мектептик географиялык билим берүүнүн уюштуруучулук жана методикалык өзгөчөлүктөрүн ж.б.
- География боюнча предметтик стандарт – ченемдик укуктук документ, ал:
- мектептик географиялык билим берүүнүн «Социалдык» тармагында коюлган максаттарды жүзөгө ашырууну камсыздайт;
- 10-11-класстардын окуучулары үчүн «География» предмети боюнча билим берүү процессин жөнгө салат;
- улуттук жана аймактык деңгээлдерде географиялык билим берүүнү өнүктүрүүнү камсыздайт.

Негизги билим берүү программаларынын алкагында мамлекеттик билим берүү стандартына окутуу формасына карабастан, билим берүү уюмдарынын бардык түрлөрү шайкеш келиши керек.

Стандарттын жоболору төмөнкү билим берүү уюмдары тарабынан колдонууга жана сакталууга тийиш:

- тибине жана түрүнө карабастан Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүүчү мамлекеттик же жеке менчик уюмдарында;
- башталгыч жана орто кесиптик билим берүүчү уюмдарында;
- эл аралык билим берүүчү жана башка мамлекеттик, өкмөттүк эмес билим берүү уюмдарында;
- Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинде;
- Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигинин лицензиялоо бөлүмүндө;
- Улуттук тестирлөө борборунда;
- Кыргыз Билим берүү Академиясында жана башка мамлекеттик илим-изилдөө институттарында;
- Кыргыз Республикасынын билим берүү жана илим министрлигинин алдындагы Республикалык педагогикалык кызматкерлердин квалификациясын жогорулатуу жана кайра даярдоо институттарында (борборлордо, курстарда);
- мамлекеттик билим берүүнү башкаруунун аймактык органдарында;
- жергиликтүү мамлекеттик башкаруу жана өзүн-өзү башкаруу органдарда.

1.2. Негизги ченемдик документтердин системасы

Ушул стандарт төмөнкү ченемдик документтердин негизинде түзүлгөн:

- Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндө» Мыйзамы (2003-жыл).
- Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 23.03.2012-жылдагы № 201 Токтому менен бекитилген 2020-жылга чейин Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүү концепциясы.
- Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 21.07.2014-жылдагы № 403 Токтому менен бекитилген «Кыргыз Республикасында жалпы орто билимдин мамлекеттик билим берүү стандарты»

1.3. Негизги түшүнүктөр жана терминдер

Ушул предметтик стандартта негизги түшүнүктөр жана терминдер төмөнкүдөй мааниде колдонулат:

Айлана-чөйрө – өз ара байланышкан табияттык, техногендик-табияттык, техногендик объекттердин жана кубулуштардын бүтүн системасы, адамдардын өмүрүнө, саламаттыгына, чарбачылык ишмердүүлүгүнө жана эс алуусуна таасир тийгизген табигый-жасалма реалдуулук.

Гендер - тигил же бул жыныстын өкүлдөрү үчүн белгилүү маданиятта кабыл алынган коомдук мүнөздөмөнүн жыйындысы.

Географиялык маданият – бул өзүнө дүйнөнүн географиялык сүрөтүн, географиялык ой-жүгүртүүнү, географиянын тилин жана усулдарын камтыган жалпы адамзаттык маданияттын бөлүгү.

Географиялык компетенттүүлүк – жергиликтүү, аймактык жана глобалдык деңгээлдерде жаратылыштын, калктын, чарбанын өнүгүүсүнүн мейкиндик аспектилерин жана себеп-натыйжа байланыштарын талдоо жөндөмдүүлүгү; географиялык картаны колдонуу, маданий-тарыхый жана социалдык-экономикалык аспектилерди бөлүп кароо менен эске тутуучу сыйымдуу образдарды (шаардын, жердин, аймактын, өлкөнүн, аймактын образы) жаратуу, географиялык жана маалыматтык мейкиндикте багыт алуу жөндөмдүүлүгү.

Геомаданий мейкиндик (ГММ) – бул ар түрдүү аймактык системалардын өз ара аракеттешүүсүнүн натыйжасында келип чыккан системалык аймактык билим берүү: табияттык (ЖАК – жаратылыштык-аймактык комплекс), экономикалык (ТӨК – территориалдык-өндүрүштүк комплекс), адамдардын аймактык жалпылыгы (ААЖ) ж.б. ГММ материалдык негизи болуп аймак, ал эми анын байланыштыруучу элементи – кеңири түшүнүктөгү материалдык, руханий жана социалдык-ченемдик бөлүктөр кирген маданият эсептелет. Маданият жана анын бөлүктөрү мейкиндиктик элестөөлөргө ээ жана бардык географиялык билим берүүгө кирип, аларды геомаданий билим берүүгө айландырышат: ЖАКга антропогендик (маданий) ландшафттар кирет; ТӨК толугу менен материалдык маданияттын элементтеринен турат; ААЖ бир эле учурда маданий өнүгүүнүн объекттери жана субъекттери болуу менен, социалдык-маданий ишмердүүлүктүн бөлүгү катары кызмат кылат.

Географиялык ой жүгүртүү – бул географиялык чындыкты чагылдырган, анын өнүгүүсүн өз ара аракеттешүүдө жана өз ара көз карандылыкта караган ой жүгүртүү.

Геотехноморфологиялык чөйрө – курчап турган чөйрөнүн курамдык бөлүгү, рельефтин табигый (табияттык) жана техногендик-шартталган формаларынын, ошондой эле техногендик, эндо - жана экзогендик факторлордун таасирин башынан өткөргөн жана адамга, анын чарбачылык ишмердүүлүгүнө таасирин тийгизген инженердик курулмалардын жана механикалык түзмөктөрдүн, өзү жүрүүчү орнотмолордун жыйындысы.

Географиялык чөйрө-адам тарабынан тигил же бул ченде, тигил же бул ыкма менен өздөштүргөн географиялык кабыкчанын бөлүгү, коомдук өндүрүшкө камтылган жана адам коомундагы жашоонун материалдык негизин түзөт.

Геоэкологиялык компетенттүүлүк – адамдардын, аймактардын жана жаратылыш чөйрөсүнүн ортосундагы өз ара байланыштардын татаал системасын

баалоо, жаратылыштык-социалдык дүйнөгө нарктуу мамилени жаратуу жөндөмдүүлүгү. Ал төмөнкүдөй негизги бөлүктөр менен мүнөздөлөт: глобалдык жана аймактык экологиялык өзгөрүүлөрдү жана көйгөйлөрдү, келечекке божомолдорду, өз өлкөсүндөгү, дүйнөдөгү күтүлгөн терс жана оң таасирлерди талдай билүү билгичтиги; жаратылышты рационалдуу колдонуу жана айлана - чөйрөнү сактоо боюнча конкреттүү иш-аракеттерге даярдыгы жана айлана - чөйрөдө баамдалган адеп-ахлактык-укуктук жүрүм-турумга, даярдыгы.

экологиялык көйгөйлөрдүн гендердик аспектилерин жана эркектер менен аялдардын айлана - чөйрөдө өз ара аракеттенүүсүн (эмгекти жана үй эмгегин бөлүштүрүүнү камтуу менен) түшүнүүсү.

Дүйнөнүн географиялык сүрөтү – бул заманбап география тармагында изилдөөчүлүк жана практикалык иштердин жүрүшүндө алынган жана текшерилген илимий билимдердин негизинде жаткан географиялык маданияттын элементи жана ал адамдын жаратылыш жана коом.

Ресурс менен камсыздалуу-жаратылыштык ресурстардын көлөмү жана аларды пайдалануу масштабы ортосундагы катыш.

Социалдык-инсандык компетенттүүлүк – реалдуу географиялык мейкиндикте ыңгайлашуу жана иш-аракет жасоо, инсандык максаттарды жана маанилерди аныктоо, аларды өз жашоосунда долбоорлоо жана жүзөгө ашыруу жөндөмдүүлүгү Анын бөлүктөрү болуп төмөнкүлөр эсептелет: чыныгы турмушта жекече ийгиликтүү аракеттенүү мүмкүнчүлүгүн баалоону билүү; өз өлкөсүндө (каалаган башка өлкөдө) ар кандай жашоо жагдайларында конструктивдүү коммуникациянын түрлөрүн колдоно билүү, маданияттар аралык толеранттуулук, географиялык жана геоэкологиялык билимдерди алууга жана колдонууга оң мотивация жана гендердик өзгөчөлүктөрдү эске алуу.

Туруктуу өнүгүү – бул инновациялардын негизинде жаратылыштын, социумдун жана цивилизациянын туруктуу өнүгүүсү үчүн жаратылыш ресурстарын пайдалануу модели, анда айлана-чөйрөнү сактап калуу менен адамдын турмуштук керектөөлөрү канааттандырылат.

Экологиялык ой жүгүртүү – бул адамдын табигый чөйрө менен табигый жана гуманитардык экологияга негизделген өз ара мамилелерин (байланыштар жана өз ара көз карандылыктар) түшүнүү жана баалоо.

2 – БӨЛҮМ. «ГЕОГРАФИЯ» ПРЕДМЕТИНИН КОНЦЕПЦИЯСЫ

10-11-класстарда географиялык билим берүүнүн жыйынтыктоочу курсу мектептин бардык баскычтары боюнча географияны окутуунун мазмунун жалпылайт. Негизги мектепке карата буга чейин каралган кээ бир географиялык объекттерди тереңдетип окутуу жолу менен улантуучулук камсыз кылынат. Мектептик

географиянын бардык баскычтары үчүн интегративдүү функцияны аткаруучу башкы, өзөктүү жана өтмө түшүнүгү болуп «Айлана - чөйрө» эсептелет.

Географиялык билим берүүнүн базалык концепциясынын негизи болуп Географиялык билим берүүнүн Эл аралык хартиясынын бирдиктүү жалпы документи эсептелинет. Бул документте азыркы учурда билим берүү процессинин бардык катышуучуларына зарыл болгон географиялык билим берүүнүн негизги принциптери жазылган жана окуу предмети катары география үчүн концептуалдуу болуп конкреттүү аймакка жараша адамдын жана айлана - чөйрөнүн өз ара аракеттешүү маселелерин түшүнүү эсептелет. Төмөндө бул маселелердин негизги мазмуну сунуш кылынган.

Объекттердин географиялык абалы (саясий-географиялык, экономикалык-географиялык) локалдык, аймактык, улуттук жана глобалдык өз ара көз карандылыктарды түшүнүүнүн зарыл шарттары катары каралат.

Географиялык объекттер жана аймактар, алардын ар кандай физикалык (рельеф, топурак, климат, дарыя, өсүмдүктөр жана жаныбарлар дүйнөсү) жана социалдык (маданият, калк конуштары, социалдык-экономикалык системалар жана адамдардын диний, философиялык ишенимине жараша жашоо образы) мүнөздөмөлөрү. Географиялык объекттердин физикалык мүнөздөмөлөрүн жана адамдын жашоосуна айлана - чөйрөнүн таасиринин мүнөзүн билүү адамдардын жана географиялык объекттердин өз ара аракеттешүүсүн түшүнүүнүн негизи болуп эсептелет.

Адамдын айлана - чөйрө менен өз ара аракеттенүү жана өзүнүн ишмердүүлүгүнүн мүнөздөмөсүндөгү айырмачылыктардын негизинде ар кандай маданий ландшафттар түзүлөт. Бир жагынан адамдар айлана - чөйрөнүн физикалык мүнөздөмөлөрүнүн таасиринин алдында турушат, бирок, экинчи жагынан алар ландшафты маданий чөйрөгө өзгөртө алышат.

Жаратылыш ресурстарынын Жер үстүндө бирдей эмес таралгандыгын алардын өз ара аракеттенүүсүн түшүнүүгө алып келет. Дүйнөдөгү бир да өлкө өзүн бардык зарыл нерселер менен толук камсыз кыла албайт. Ушуга байланыштуу ресурстар жана маалыматтар менен алмашуу үчүн калк конуштары байланыш жана транспорт системасы менен байланышта болуп турат.

Товарлар, маалымат менен алмашуу, ошондой эле миграциянын натыйжасынан адамдардын заманбап кызматташуусунун түшүнүүсүн жаратылыш ресурстарынын ар кандай аймакта жайгашуусун окуп-үйрөнүү камсыз кылат. Бул ошондой эле аймактык, улуттук жана эл аралык деңгээлдердеги кызматташтыктын багыттарын иштеп чыгууга, көйгөйлөрүн аныктоого, жана түшүндүрүүгө жардам берет.

Аймактар. Аймактардын түзүмүн жана анын глобалдык системанын алкагында болуп жаткан процесстерин жана түзүлүштөрүн түшүнүү – адамдардын аймактык жана улуттук өзгөчөлөнгөн мүнөздөрүн, алардын жашоо образын жана өнүгүү перспективаларын бөлүп кароонун негизи болуп эсептелет. Бул жерде эмгекти бөлүштүрүүнүн жана анын өзгөчөлүктөрүн эмгектик түзүмдүк теңсиздик жана гендердик теңдүүлүк маселелеринин таасирин эске алуу маанилүү болуп эсептелет.

География предмети үчүн окуучуларда негизги жана предметтик компетенттүүлүктөрүн калыптандыруу маанилүү. Эгерде окуучулар маалыматты талдай алышса, компеттүүлүктөрүн колдоно алышса жана жаратылышка алардын мамилесин аныктаган этиканы сакташса, алар адамдардын ишмердүүлүгү жаратылышка тийгизген олуттуу зыянын аңдап-түшүнүшөт.

Окуучуларга төмөнкүлөрдү көрсөтүү өтө маанилүү болуп эсептелет:

- айлана -чөйрөнүн, экономикалык жана социалдык өнүгүүнүн көйгөйлөрү өзүнүн табияты боюнча эл аралык болуп эсептелет жана улуттук чек коюлбайт. Ошондуктан жергиликтүү, аймактык, улуттук жана эл аралык көйгөйлөрдү чечүүнүн жалпы жолдорун издөө зарыл;
- адамдарда жоопкерчилик сезими билим берүү аркылуу өнүгөт. Алынган маалыматты иштеп чыгууга жөндөмдүү, компетенттүү адамдарда билим канчалык көбүрөөк болсо, айлана - чөйрөгө келтирилген зыянды азайтууга мүмкүнчүлүктөр ошончо көбүрөөк болот;
- билими жана тажрыйбасы бар ар бир адам курчап турган жаратылышты сактоого, коомдун туруктуу өнүгүүсүнө жетишүүгө олуттуу салым кошо алат.

2.1. Географияны окутуунун максаттары жана милдеттери

Географиялык билим берүүнүн максаты - жаратылыштык, жаратылыштык-техногендик, социалдык-экономикалык кубулуштар жана процесстер жөнүндө билимдердин негизинде географиялык компетенттүүлүктөрдүн топтомуна ээ болгон, дүйнөгө руханий - баалуулук мамилеси калыптанган, реалдуу географиялык мейкиндикте ыңгайлашууга жана иштөөгө жөндөмдүү инсанды калыптандыруу болуп саналат.

Географияны окутуунун милдеттери

Географияны окутуунун милдеттери – таанып билүүчүлүк (когнитивдик), ишмердүүлүк (өнүктүрүүчү) жана баалуулук (тарбиялык) тармактарда географиялык компетенттүүлүктөрдү калыптандырууга окуучуларга жардам берүү.

Когнитивдик (таанып билүүчүлүк) милдеттер:

- Географиялык объекттерди жана алардын абалын билүү жана түшүнүүнүн негизинде аймактардын өз ара аракеттешүүсүнүн мүнөзүн түшүнүү менен улуттук жана эл аралык окуяларды «географиялаштыруу» көндүмүн калыптандырат.
- Жердин жаратылышынын табигый компоненттеринин (рельеф, топурак, суу, климат, өсүмдүктөр) экосистемалардын ичинде жана алардын ортосундагы өз ара аракеттешүүсүнүн мүнөзүн түшүнөт.

- Табигый шарттар адамзаттын ишмердүүлүгүнө кантип таасир тийгизерин бир жагынан жана экинчи жагынан, маданияттан, динден, социалдык-экономикалык, технологиялык жана саясий өнүгүүнүн деңгээлине жараша ар кандай антропогендик ландшафттарды ишмердүүлүктүн ар түрдүү түрлөрүнө гендердик аспектерин эске алуу менен түзүүнү тактайт жана түшүнөт.
- Жерде социалдык-экономикалык системалар (айыл-чарбасы, жайгашуусу, транспорт, өнөр-жай, соода, энергетика, калк ж.б.) мейкиндикте жана убакытта кантип жана эмне үчүн өзгөрүүлөрүн талдайт.
- Гендердик теңсиздиктин түзүлүштүк мүнөзүнө талдоо жүргүзөт.
- Жерде адамдардын жана коомдордун ар түрдүүлүгүн түшүнүүнүн негизинде адамзаттын маданий көп түрдүүлүгүн талдайт.
- Өзүнүн аймагында жана өлкөсүндө болуп жаткан процесстерди жана алардын түзүлүшүн талдайт, баа берет, ошондой эле бүтүндөй планетадагы табигый жана социалдык процесстердин глобалдуу өз ара көз карандылыгын аңдап - түшүнөт.

Ишмердүүлүк милдеттер:

- Практикалык ишмердүүлүктө тексттик, сандык жана символикалык маалыматтарды (тексттерди, сүрөттөрдү, графикаларды, таблицаларды, диаграммаларды, карталарды ж.б.) пайдаланат.
- Реалдуу изилдөөлөрдүн тажрыйбасын алат (карта тартуу, сурамжылоо, маалыматтардын ар кандай экинчи булактарын жана статистикалык маалыматтарды түшүндүрүү).
- Суроолорду жана темаларды аныктоо, маалыматты тандоо жана классификациялоо, алынган маалыматтардын, жалпылоолордун, ой жүгүртүүнүн, чечим кабыл алуунун негизинде маалыматтарды кайрадан иштеп чыгуу, топтордо иштөөдө алынган жыйынтыктарга ылайык жүрүм-турумдардын жана аракеттердин мүнөзүн аныктоо үчүн практикалык жана коомдук ишмердүүлүктө баарлашуу, ой-жүгүртүү көндүмдөрүн пайдаланат.
- Жеке, коомдук жана кесиптик ишмердүүлүгүндө география сабактарында алган билимдерин жана көндүмдөрүн максатка ылайык колдонууга даяр болот.

Баалуулук милдеттер:

- Курчап турган дүйнөгө жана Жердеги жаратылыштык жана социалдык кубулуштардын ар түрдүүлүгүнө кызыгуусун көрсөтөт.
- Жаратылыштын кооздугун, адамдардын жашоосундагы айырмачылыктарды кабыл алат.
- Болочок муундардын жашоосу үчүн айлана-чөйрөнүн сапатына тынчсызданууну көрсөтөт.

- Чечим кабыл алууда курчап турган дүйнө жөнүндө билимдердин маанилүүлүгүн түшүнөт.
- Бардык элдердин, алардын маданиятын, тарыхын, көз карашын жана жашоо образын түшүнөт жана сыйлайт.
- Гендердик теңдиктин маанилүүлүгүн тааныйт.
- Ар бир адамдын, коомдук топтордун жана өлкөлөрдүн бири-бирине карата укуктарына, милдеттерин аңдап-түшүнөт.

2.2. Предметтин түзүлүшүнүн методологиясы

10-11-класстар үчүн «География» боюнча предметтик стандарт төмөнкүдөй жалпы илимий мамилелерге негизделет:

комплектүү өлкө таануу мамилеси географиянын бүтүндүүлүк жана бирдиктүүлүк идеясын ишке ашырат, анын бардык көрүнүштөрүндө адамдын жашоосу өткөн мейкиндикти уюштуруу жөнүндө бүтүн окуп-үйрөнүүнүн алкагында табигый-тарыхый, экономикалык жана социалдык мамилелерди топтоштурат. Предметтин гуманистик жана культурологиялык дарамети адамдардын ишмердүүлүгүнүн жана жашоосунун мейкиндиктик ар түрдүүлүгүн, географиялык чөйрөдө адамдын жана адамзаттын ролун, дүйнөлүк цивилизациянын өнүгүүсүнө адамдардын салымын окуп - үйрөнүү аркылуу ачылат;

тарыхый-географиялык мамиле заманбап географиялык мазмундун ажырагыс бөлүгү болуп эсептелет, анткени көптөгөн географиялык процесстер жана кубулуштар алардын ортосундагы тарыхый-географиялык байланыштарды түзүүдө тарыхый өнүгүүнүн өзгөчөлүктөрү менен түшүндүрүлөт. Предметтин мазмунунда тарыхый-маданий аспектилерге өзгөчө көңүл бөлүнөт: ар кандай элдердин маданиятына – алардын тиричилигине, тилине, динине, улуттардын калыптануу этникалык өзгөчөлүктөрүнө, географиялык ачылыштардын тарыхына жана Жердин планета катары өнүгүүсүн изилдөөлөргө ж.б.;

чөйрөлүк мамиле -«адам – жаратылыш – чарбачылык – айлана - чөйрө» системасын окуп-үйрөнүүнү чагылдырат жана окуучуларда географиялык мейкиндик жөнүндө түшүнүктөрүн кеңейтет.

геоэкологиялык мамиле географиялык жана экологиялык билимдер системасын олуттуу түрдө байытып, географияны экологиялаштыруу идеясын анын мазмунуна билимдердин үч түрүн киргизүүнүн негизинде жүзөгө ашырат: ыңгайлашуу жана экологиялык коркунуч (коопсуздук) менен байланышкан жаратылышты коргоо, антропоэкологиялык жана рационалдуу жаратылышты пайдалануу, алар туруктуу жана экологиялык коопсуз өнүгүү үчүн билим берүүнүн мазмунунун талаптарына жооп беришет.

маданияттык мамиле окутууда геомаданий мейкиндик концепциясын пайдалануу менен предметтин мазмунуна социомаданий бөлүктү киргизүүнү болжойт,

ал адамдын ишмердүүлүгүнүн өнүмү жана чөйрөсү болуп эсептелет, ал өзү менен өзү физикалык кубулуш катары эмес, адам менен мамилесинде анын аң-сезиминде образдуу чагылдырылган ишмердүүлүктүн натыйжасы катары кабыл алынат;

компетенттүүлүк мамиле географиялык компетенттүүлүктөрдү калыптандырууга басым кылат, б.а. окуучулардын өздөштүргөн билимдерин, билгичтиктерин, ишмердүүлүктүн ыкмаларын реалдуу жашоодо турмуштук маанилүү жагдайларда практикалык маселелерди чечүү үчүн колдонууга даярдыгы.

2.3. Негизги жана предметтик компетенттүүлүктөр

Мектептик билим берүү процессинде окуучулар төмөнкүдөй негизги компетенттүүлүктөргө ээ болушат:

Маалыматтык компетенттүүлүк – керектүү маалыматты чогултуу, аны менен иштөө, сактоо жана пайдаланууну ишке ашыруу. Окуучулар маалымат менен иштөө маданиятын өздөштүрүшөт: жетпеген маалыматты максатуу издеп, кээ бир үзүндүлөрдү салыштырышат, жалпылаган талдоо жана гипотеза түзүү көндүмдөрүнө ээ болушат. Жалпы мазмундан негизги ойду бөлө алат. Айлана - чөйрө менен өз ара аракеттешүүнүн ар кандай куралдарын пайдалануу жөндөмдүүлүгү.

Социалдык-коммуникациялык компетенттүүлүк – өз умтулууларын социалдык топтун жана башка адамдардын кызыкчылыктары менен айкалыштырууга, башка адамдардын ар түрдүү көз караштарын таануунун жана баалуулуктарына (диний, этникалык, кесиптик, инсандык) сый мамиленин негизинде өз көз карашын маданияттуу далилдөөгө даярдык. Керектүү маалыматты маектешүү (диалог) аркылуу алуу, аны социалдык, кесиптик, инсандык көйгөйлөрүн чечүү үчүн оозеки, жазуу түрүндө берүү даярдыгы. Маселелерди чечүү үчүн башка адамдардын жана социалдык институттардын ресурстарын пайдаланууга мүмкүнчүлүк берет.

Окуучулар сүйлөшүүнүн (коммуникациянын) диалогдук формасын билишет, өз көз карашын далилдүү айта алышат; жанындагы адамды түшүнүшөт, угушат, өзүнүн оюнан айырмаланган көз карашка толеранттуу мамиле жасашат. Башка адамдар менен өз ара аракеттешүү жөндөмдүүлүгү.

«Өз алдынча уюштуруу жана маселелерди чечүү» компетенттүүлүгү – маалыматта, окуу жана турмуштук кырдаалдарда ар түрдүү ыкмаларды пайдалануу менен өз алдынча же башка адамдар менен өз ара аракеттенүүдө карама-каршылыкты табуу, ошондой эле кийинки аракеттер жөнүндө чечимдерди кабыл алуу даярдыгы. Окуучулар өзүнүн көз карашын ар түрдүү ойлорду эске алуу менен иретке келтиришет, чыр-чатактарды чече алышат. Адамдын өз жашоосун пландаштыруу, башкаруу жана өз алдынча аракеттенүү жөндөмдүүлүгү.

«География» предметинин максаттары жана милдеттерине ылайык үч предметтик компетенттүүлүк бөлүп көрсөтүлгөн: *географиялык, геоэкологиялык, социалдык-инсандык.*

Географиялык компетенттүүлүк – дүйнөнүн бүтүндүү сүрөтүн көрүү, чечилүүчү маселелерге жана бар болгон жагдайларга карата географиялык мейкиндиктин көп түрдүү процесстери жана кубулуштары жөнүндө билимди пайдалануу жана ыңгайлашуу жөндөмдүүлүгү.

Геоэкологиялык компетенттүүлүк – адамдардын, аймактардын жана жаратылыш чөйрөсүнүн ортосундагы өз ара байланыштардын татаал системасын баалоо, жаратылыштык-социалдык дүйнөгө нарктуу мамилени жаратуу жөндөмдүүлүгү.

Социалдык-инсандык компетенттүүлүк – реалдуу географиялык мейкиндикте ыңгайлашуу жана аракеттенүү, инсандык максаттарды жана маңыздарды аныктоо, аларды өз жашоосунда долбоорлоо жана жүзөгө ашыруу жөндөмдүүлүгү.

2.4. Негизги жана предметтик компетенттүүлүктөрдүн байланышы

«География» предметинин алкагында алардын мазмунун өнүктүрүү жана тереңдетүү менен предметтик компетенттүүлүктөр негизги компетенттүүлүктөр менен тыгыз байланышта. Алардын өз ара байланышы 1-таблицада көрсөтүлгөн.

1-таблица

Негизги компетенттүүлүктөр	Предметтик компетенттүүлүктөр		
	Географиялык	Геоэкологиялык	Социалдык-инсандык
Маалыматтык / Айлана - чөйрө менен өз ара аракеттешүүнүн ар кандай куралдарын пайдалануу жөндөмдүүлүгү.	Жергиликтүү, аймактык жана глобалдык деңгээлдерде жаратылыштын, калктын, чарбанын өнүгүүсүнүн мейкиндик аспектилерин жана себеп-натыйжа байланыштарын талдайт, географиялык картаны колдоно алат.	Глобалдык жана аймактык экологиялык өзгөрүүлөрдү жана көйгөйлөрдү, келечекке божомолдорду, өз өлкөсүндөгү, дүйнөдөгү күтүлгөн терс жана оң таасирлерди талдай алат.	Курчаган дүйнөдө жекече ийгиликтүү аракеттенүү мүмкүнчүлүгүн баалай алат.
Социалдык-коммуникациялык / Башка адамдар менен өз ара аракеттешүү жөндөмдүүлүгү.	Маданий-тарыхый жана социалдык-экономикалык аспектилерди бөлүп кароо менен эске тутуучу	Жаратылышты рационалдуу пайдалануу жана айлана - чөйрөнү сактоо боюнча	Өз өлкөсүндө (каалаган башка өлкөдө) ар кандай жашоо жагдайларында конструктивдүү

Негизги компетенттүүлүктөр	Предметтик компетенттүүлүктөр		
	Географиялык	Геоэкологиялык	Социалдык-инсандык
	сыйымдуу образдарды (шаардын, жердин, аймактын, өлкөнүн, региондун образы) жаратат.	конкреттүү иш-аракеттерге даяр.	коммуникациянын формаларына ээ, ар түрдүү этномаданий системалардын адамдарына гумандуу мамиле кылат.
«Өз алдынча уюштуруу жана маселелерди чечүү» / Адамдын өз жашоосун пландаштыруу, башкаруу жана өз алдынча аракеттенүү жөндөмдүүлүгү	Географиялык жана маалыматтык мейкиндикте багыт ала алат.	Курчаган чөйрөдө жана коомдо баамдап-түшүнгөн нравалык -укуктук жүрүм-турумга даяр.	Географиялык жана геоэкологиялык билимдерди алууга жана колдонууга оң шыктанууга ээ.

2.5. Мазмундук тилкелер. Окуу материалын мазмундук тилкелер жана класстар боюнча бөлүштүрүү

Мазмундук тилкелер предметтин негизги компоненттерин аныктайт, анын мазмунунун, негизги түшүнүктөрүнүн бардык бөлүмдөр жана темалар аркылуу өтүүчү өзөгү болуп саналат. 10-11-класстар үчүн «География» предметинин мазмундук тилкелери төмөнкүлөр:

- Географиялык мейкиндик.
- Географиялык-маданий ар түрдүүлүк.
- Социалдык-экономикалык өнүгүү.

1-мазмундук тилке. Географиялык мейкиндик

Бул өтмө тилкенин мазмуну биринчи кезекте, окуучулардын убакытта жана мейкиндикте багыт алуу көндүмүнө көңүл бурулган, мисалы, картаны окуй билүү, картографиялык маалыматты талдоо жана интерпретациялоо, көрсөтмөлүү материалдарды түзүү, аймактардын саясий-географиялык жана экономикалык-географиялык абалын аныктоо. Ошондой эле окуучулар географиялык чөйрөдө мейкиндик-убакыттык өз ара байланыштар, географиялык кубулуштардын, процесстердин жана мыйзамченемдүүлүктөрдүн таркалышы, географиялык номенклатура, топонимика, калктын жайгашуусуна жана чарба жүргүзүүсүнө таасирин тийгизген тарыхый-географиялык окуялар туурасында түшүнүк алышат.

2-мазмундук тилке. Географиялык-маданий ар түрдүүлүк

Бул тилкенин максаты болуп социалдык-экономикалык, геосаясий, демографиялык жана миграциялык процесстер коомдун өнүгүүсүнө кандай таасир тийгизерин көрсөтүү эсептелинет, географиялык маданий мейкиндик, дүйнө калкынын этникалык, диний курамынын көп түрдүүлүгү, адамзаттын маданий мурасы жөнүндө ойлорду калыптандыруу, окуучуларга глобалдык жана аймактык географиялык-экологиялык, географиялык-саясий, экономикалык жана социалдык көйгөйлөрдүн келип чыгуусунун принциптерин жана механизмдерин, жаратылышты пайдалануунун жана жаратылыштык-антропогендик системаларды жөнгө салуунун принциптерин түшүнүүгө жардам берет.

3-мазмундук тилке. Социалдык-экономикалык өнүгүү

Бул мазмундук тилке окуучуларга өлкөлөрдүн жана аймактардын экономикасы үчүн жаратылыш чөйрөсүнүн, жаратылыш ресурстарынын, илимий-техникалык прогресстин маанисин, чарбаны уюштурууда аймактык айырмачылыктарын, экономикалык кызматташтыктын эл аралык аспектилерин түшүнүүнү камсыздайт, ошондой эле аларды жеке, коомдук жана кесиптик ишмердүүлүгүндө келечекте колдонуу үчүн баштапкы компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга түрткү берет.

Окуу материалынын мазмундук тилкелер жана класстар боюнча бөлүштүрүлүшү 2-таблицада көрсөтүлгөн.

2-таблица

Мазмундук тилкелер	10-класс	11-класс
Географиялык мейкиндик	Өлкөлөрдүн көп түрдүүлүгү. Дүйнөнүн саясий картасы. Дүйнө өлкөлөрүнүн мамлекеттик түзүлүшү. Дүйнөлүк жаратылыш ресурстары. Калктын жайгашуусу. Дүйнөлүк өнөр - жай, айыл - чарба өндүрүшүнүн, балык уулоонун жана транспорттун ири борборлору.	Дүйнөнүн ири аймактарын бөлүп кароо принциптери. Кыргызстан дүйнөлүк географиялык мейкиндиктин субъектиси катары. Кыргызстандын саясий-географиялык абалы, башка мамлекеттер, эл аралык биримдиктер менен байланышы. Кыргызстандын, дүйнө аймактарынын жана өлкөлөрүнүн табигый-ресурстук өзгөчөлүктөрү. Кыргызстандын жана дүйнө өлкөлөрүнүн аймактарын ачуунун жана анда калктын жайлашуусунун тарыхый-географиялык аспектилери. Кыргызстанда, дүйнөнүн аймактарында жана өлкөлөрүндө

Мазмундук тилкелер	10-класс	11-класс
		калктын жайгашуусу жана миграциясы.
Географиялык-маданий ар түрдүүлүк	Дүйнөлүк табигый ресурстар менен камсыздалуу жана жаратылышты колдонуу. Айлана чөйрөнү булгоо маселеси. Географиялык демография жана демографиялык саясат. Глобалдык маалыматтык тармак, коммуникациялар, маданият жана саясат. Эл аралык туризм. ЮНЕСКОнун Адамзаттын бүткүл дүйнөлүк табигый жана маданий мурастарынын объектилери.	Кыргызстандын, аймактардын (өлкөлөрдүн) географиялык өзгөчөлүгү. Кыргызстандагы, дүйнө өлкөлөрүндөгү географиялык демографиялык жагдай. Глобалдуу географиялык-саясий, демографиялык, экономикалык, социалдык, экологиялык көйгөйлөр. Кыргызстанда жана дүйнө өлкөлөрүндө Адамзаттын Бүткүл дүйнөлүк табигый жана маданий мурастары.
Социалдык-экономикалык өнүгүү	Эмгектин эл аралык географиялык бөлүнүүсү жана адистештирилиши. Экономикалык кызматташтык. Илимий-техникалык прогресс жана дүйнөлүк чарба, калдыксыз өндүрүш жана энергияны сактоочу технологиялар. Дүйнөлүк өнөр - жайдын, айыл - чарбасынын, балык уулоонун жана транспорттун өнүгүүсү.	Кыргызстанда, дүйнө аймактарында жана өлкөлөрүндө чарбачылыкты уюштуруу (өнөр жай тармагы, айыл чарбасы, транспорт). Кыргызстандын, дүйнө аймактарынын жана өлкөлөрүнүн чарбалык адистешүүсү. Кыргызстанда, аймактарда жана өлкөлөрдө субаймактык чарбачылык өзгөчөлүктөр. Илим жана каржы: технопарктер, технополистер, аймактын (өлкөнүн) банктык борборлору.

2.6. Предметтер аралык байланыштар. Өтмө тематикалык тилкелер.

Предметтер аралык байланыштар – бул тектеш предметтердин окуу материалынын түзүлүшүнө жана тандоого таасир тийгизген окутуу принциби, окуучулардын билимдеринин системалуулугун күчөтүү менен окутуу методдорун активдештирет, окуу процессинде компетенттүүлүк мамилени ишке ашырууну камсыздоо менен окутууну уюштуруунун ар кандай формаларын колдонууга багыт берет. 3-таблицада жалпы категориялары аркылуу 10-11-класстарда «География» боюнча предметтер аралык байланышы келтирилген.

Предметтер	Жалпы категориялар аркылуу предметтер аралык байланыштар
Тарых	Өлкөлөрдү, аймактарды ачуунун жана изилдөөнүн тарыхый-географиялык аспекти, топонимика. Дүйнөнүн ири аймактарын бөлүп кароонун тарыхый-географиялык принциптери. Мейкиндикти уюштуруу тууралуу бирдиктүү окуп-үйрөнүүнүн алкагында табигый-тарыхый мамиле. Бардык маалыматтардын мейкиндиктик түшүндүрүлүшү (интерпретация). Глобалдык көйгөйлөр. Универсалдуу категориялар жана баалуулуктар (жакшы мамиле, башка маданияттарды урматтоо, сүйүү, адилеттүүлүк, толеранттуулук ж.б.). Мейкиндиктик, картографиялык методдор. Ишмердүүлүктүн ыкмалары жана формалары.
Адам жана коом	Дүйнөнүн ири аймактарын бөлүп кароонун маданий-этникалык принциптери. Мейкиндикти уюштуруу тууралуу бирдиктүү окуп -үйрөнүүнүн алкагында экономикалык жана социалдык багыттар. Бардык маалыматтардын мейкиндиктик түшүндүрүлүшү (интерпретация). Географиялык-маданий мейкиндик. Глобалдык көйгөйлөр. Универсалдуу категориялар жана баалуулуктар (жакшы мамиле, башка маданияттарды урматтоо, сүйүү, адилеттүүлүк, толеранттуулук ж.б.). Тарбиялоо максаттары (жарандык позиция, саясий сабаттуулук, патриотизм, чыдамкайлык, коллективдик жана бири-бирине жардамдашуу сезими). Мейкиндиктик, картографиялык методдор. Ишмердүүлүктүн ыкмалары жана формалары.
Кыргыз жана дүйнөлүк адабият	Турмушка эстетикалык баа берүүнүн чен – өлчөмдөрү. Географиялык-маданий мейкиндик. Адабият жана музыка булактары. Көркөм-географиялык баяндоолор. Образдык кабыл алуу, элестетүү. Бардык маалыматтардын мейкиндиктик түшүндүрүлүшү (интерпретация). Универсалдуу категориялар жана баалуулуктар (жакшы мамиле, башка маданияттарды урматтоо, сүйүү, адилеттүүлүк, толеранттуулук ж.б.). Эстетикалык тарбия. Гуманисттик жана маданияттык негиз. ЮНЕСКОнун Адамзаттын бүткүл дүйнөлүк табигый жана маданий мурастарынын объекттери.
Тилдер	Лексикалык жана лингвистикалык түшүнүктөргө, жалпы эскертүүлөргө жана эрежелерге таянуу, аларды илимий түшүнүктөрдү жана терминдерди өздөштүрүү процессинде колдонуу илим тилин билүүгө жана кептин илимий стилинин жалпыланган кептик билгичтиктерге ээ болууга түрткү болот.
Математика	Иш-аракеттер-ишмердүүлүк чөйрөсү: - функцияларды, тике жана тескери пропорционалдык көз карандылыктарды, алардын графиктерин, вектордук чоңдуктарды ж.б. колдонуу; - эсептөөчү-эсептеп чыгаруучу, өлчөөчү, сүрөт тартуучу-графикалык ишмердүүлүк;

Предметтер	Жалпы категориялар аркылуу предметтер аралык байланыштар
	- моделдештирүү.
Табият таануу	Мейкиндикти уюштуруу тууралуу бирдиктүү окуп-үйрөнүүнүн алкагында табигый-илимий мамиле. Географиялык-экологиялык ой жүгүртүү, экологиялык аң-сезим. Чөйрөлүк мамиле, айлана - чөйрө. Бардык маалыматтардын мейкиндиктик түшүндүрүлүшү (интерпретация). Мейкиндиктик, картографиялык усулдар. Ишмердүүлүктүн ыкмалары жана формалары.
Информатика	Компьютердик технологияларды жана мультимедияларды пайдалануу: - көрсөтмө куралдарды жана карталарды көрсөтүү; - географиялык процесстерди көрсөтүү; - географиялык маалыматтык система; - презентацияларды даярдоо; - окуучулардын география боюнча өз алдынча ишин уюштуруу; - компетенттүүлүктөрдү баалоо.

3 - БӨЛҮМ. БИЛИМ БЕРҮҮ НАТЫЙЖАЛАРЫ ЖАНА БААЛОО

3.1. Күтүлүүчү натыйжалар жана көрсөткүчтөр

Окутуунун натыйжалары билим берүүнүн сапатынын негизги чен-өлчөмдөрү болуп саналат. Төмөндө келтирилген 4-5-таблицада окуучулар жылдын аягында жетишкен натыйжалары берилген. Ар бир жыйынтыкка көрсөткүчтөр жазылган, алар натыйжаларды кантип бааласа боло тургандыгы жөнүндө сунуштамалар болуп саналат. Стандарттын натыйжаларынын индекси бар. Индекс класс, мазмундук тилкелер, компетенттүүлүк жана натыйжанын номери жөнүндө маалыматты камтыйт, мисалы:

10.1.2.4. (10. – класс, 1. – мазмундук тилке, 2. – компетенттүүлүк, 4. – натыйжанын номери).

Мазмундук тилкелер жана компетенттүүлүктөр номерлер менен белгиленген:

Мазмундук тилкелер:

- Географиялык мейкиндик.
- Географиялык-маданий ар түрдүүлүк.
- Социалдык-экономикалык өнүгүү.

Компетенттүүлүктөр:

- 1. Географиялык.
- 2. Географиялык-экологиялык.
- 3. Социалдык-инсандык.

Натыйжалар жана көрсөткүчтөр

Компетенттүүлүк төр	Натыйжалар жана көрсөткүчтөр	
	10 - класс	11 - класс
1-мазмундук тилке. Географиялык мейкиндик		
1. Географиялык мейкиндик	10.1.1.1. Тарыхый доорлордун жана заманбап саясий процесстердин дүйнөнүн саясий картасынын түзүлүшүнө жана дүйнө өлкөлөрүнүн көп түрдүүлүгүнө таасирин талдайт Өлкөлөрдү аймактык белгиси, калктын саны, социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн деңгээли боюнча классификациялайт. Саясий картанын түзүлүшүнүн ар кандай баскычтарында өзгөрүүлөрдүн себеп-натыйжа байланыштарын аныктайт, XX кылымдын аягындагы – XXI кылымдын башындагы маанилүү географиялык-саясий окуялардын мисалдарын келтирет. Кыргызстанда жана дүйнөнүн башка өлкөлөрүндө башкаруунун формаларын жана аймактык-административдик түзүлүштөрүн салыштырат. Өлкөнүн (Кыргызстандын же башка өлкөлөрдүн) (тандоо боюнча) саясий-географиялык абалы анын өнүгүүсүнө кантип таасир тийгизерин аныктайт.	11.1.1.1. Аймактык жана геосаясий параметрлер боюнча дүйнө аймактарынын жана өлкөлөрүнүн ордун талдайт Өлкөнүн белгилүү бир аймакка таандыгын аныктайт, өлкөлөрдүн аймак ичиндеги бөлүштүрүлүшүнүн классификациялык схемаларын түзөт. Өлкөлөрдү мамлекеттик түзүлүшү жана аймактык-административдик түзүлүшү боюнча салыштырат. Европанын саясий картасында өзгөрүүлөрдүн себептерин аныктайт, Азияда жана Африкада аймактык талаштардын жана чек аралык кагылыштардын мисалдарын келтирет. Кызматташтык жана коопсуздук боюнча эл аралык уюмдарды санайт, заманбап дүйнөдөгү географиялык-саясий чечимдерге өзүнүн көз карашын билдирет. Изилденип жаткан аймактын (өлкөнүн) саясий-географиялык жана экономикалык-географиялык абалына салыштырмалуу баа берет. Аймактын (өлкөнүн) ачылуу жана калк жайгашуу тарыхы, топонимикасы жөнүндө билдирүү даярдайт. Контурдук картада аймактын (өлкөнүн) жайгашкан жерин жана географиялык номенклатурасын белгилейт.

Компетенттүүлүк төр	Натыйжалар жана көрсөткүчтөр	
	10 - класс	11 - класс
2. Географиялык-экологиялык	10.1.2.2. Дүйнөлүк табигый ресурстардын жайгашуусундагы мейкиндиктик айырмачылыктарды сүрөттөйт Гендердик ролдордун тарыхый мүнөзүн түшүнөт, аймактын же өлкөнүн саясий жана чарбалык өнүгүүсүнө ылайык гендердик ролдордун өзгөрүүсүн түшүндүрө алат. Контурдук картада минералдык ресурстардын эн ири бассейндерин белгилейт. Табигый ресурстардын түрлөрүн классификациялайт, алардын түзүлүшүн аныктайт, системалоочу таблицаны түзөт. «Тектоникалык курулмалар» жана «Дүйнөнүн минералдык ресурстары» карталарын салыштырат, жер кыртышында пайдалуу кен - байлыктардын таралышынын мыйзам ченемдүүлүктөрү жөнүндө корутунду чыгарат. Жаратылыш ресурстарынын азайышына байланыштуу көйгөйлөрдү баалайт.	11.1.2.2. Аймактын (өлкөнүн) экономикасынын өнүгүүсү үчүн табигый-ресурстук шарттардын маанисин талдайт Жер кыртышында минералдык ресурстардын тегиз эмес таралышынын себептери жана өлкөнүн (Кыргызстандын окуп жаткан башка аймактардын жана өлкөлөрдүн) экономикасы менен ири кен байлыктардын болуусунун байланыштары жөнүндө талдоо жүргүзөт, корутунду чыгарат. Контурдук картада кен байлыктардын ар кандай түрлөрүнүн жайгашкан ири жерлерин белгилейт. Өлкөнүн (Кыргызстандын, дүйнөнүн башка өлкөлөрүнүн) экономикалык өнүгүүсүнүн деңгээли менен алардын жер, суу, гидроэнергетикалык, агроклиматтык жана табигый-рекреациялык ресурстар менен камсыздалышынын ортосунда өз ара байланышты мисалдар менен көрсөтөт.
3. Социалдык-инсандык	10.1.3.3. Өз өлкөсүнүн (каалаган башка өлкөнүн) маданиятынын жана саясатынын байланыштарын талдоодо келечектүү ой жүгүртүүнү колдоно алышын көрсөтөт. Өз өлкөсүнүн (каалаган башка өлкөнүн) аймактарынын тарыхый-географиялык жана азыркы аталыштарынын маанисин ачат. Картада өз өлкөсүнүн (каалаган башка өлкөнүн) маданий жана тарыхый	11.1.3.3. Адамдардын жана өлкөлөрдүн ортосунда байланыштарды жөнгө салуу үчүн өз өлкөсүнүн (каалаган башка өлкөнүн) географиялык-маданий мейкиндигин түшүнүүнүн маанилүүлүгүн көрсөтөт Кандай өлкөдө жашагандыгы, аны кандай улуттар түзгөнү жана жашаганы, жакынкы жана алыскы чет мамлекеттер менен окшоштуктары жана айырмачылыктары, Кыргызстан элинин

Компетенттүүлүк төр	Натыйжалар жана көрсөткүчтөр	
	10 - класс	11 - класс
	атактуу жерлеринин маанисин ачат. Өз өлкөсүнүн (каалаган башка өлкөнүн) тиричилиги, салттары, илимий-техникалык жетишкендиктери жөнүндө маалымат табат жана жалпылайт. Географиялык объекттин, аймактын (тандоосу боюнча) образын түзөт жана каалаган формада (презентация, картосхема, плакат ж.б.) сунуштайт.	менталитетинин калыптануусунда жаратылыштык, маданий, экономикалык жана башка феномендердин топтому катары кыргыз жеринин географиялык мейкиндигинин ролу кандай жана коомдун өнүгүү перспективалары кандай экендиги туурасында талдоо жүргүзөт, баа берет. Ар бир аймактагы каалаган өлкөнүн геомаданий мейкиндигинин изилдөөсүн өткөрөт, «Менин Америкам», «Менин Азиям» ж.б. темаларында өлкө жөнүндө негизги маалыматтарды (тил, валюта, салттуу тамактар ж.б.) маданий жана социоченемдик бөлүктөрдүн (бизнести кантип жүргүзүү керек, кантип кийиниш керек, эмне жөнүндө сүйлөө керек, ишкер жана күндөлүк турмушта кантип баарлашуу керек ж.б.) өзгөчөлүктөрү көрсөтүү менен билдирүү даярдайт.
2-мазмундук тилке. Географиялык-маданий ар түрдүүлүк		
1. Географиялык мейкиндик	10.2.1.4. Өлкөнүн өнүгүүсүнө демографиялык, миграциялык процесстердин, глобалдык коммуникациялардын (таасирин талдайт Кыргызстандагы, айрым аймактардагы жана өлкөлөрдөгү демографиялык көрсөткүчтөрдү, демографиялык саясаттын түрлөрүн, курактык-жыныстык пирамидаларды салыштырат, калктын курамындагы жана жашоо деңгээлиндеги	11.2.1.4. Дүйнө аймактарында жана өлкөлөрүндө коомдун материалдык маданиятына урбанизациянын, географиялык демографиялык жана миграциялык процесстерин таасирин талдайт Типтүү план боюнча, окулуп жаткан аймактын (өлкөнүн) калкына жалпы мүнөздөмө берет. Миграциялык процесстерин себептери жана кесепеттери, окулуп жаткан аймактардагы жана өлкөлөрдөгү коомдун

Компетенттүүлүк төр	Натыйжалар жана көрсөткүчтөр	
	10 - класс	11 - класс
	айырмачылыктар жөнүндө корутунду чыгарат. Дүйнө элдерин негизги тил топтору боюнча бөлүштүрөт, «Заманбап дүйнөдөгү дүйнө диндери» (тандоосу боюнча) темасында билдирүү даярдайт (каалаган түрдө). Өлкөнүн өнүгүүсү үчүн ички жана тышкы миграциялардын себептери жана кесепеттери жөнүндө ой жүгүртөт. Табигый, социалдык-экономикалык жана саясий факторлор калктын жайгашуусуна кантип таасир тийгизерин аныктайт. Кыргызстандын жана башка өлкөлөрдүн ортосунда географиялык-маданий өз ара аракеттенүүлөрдүн мисалдарын келтирет, өлкөнүн өнүгүүсүнө алардын таасири жөнүндө талдоо жүргүзөт, баа берет. Контурдук картада урбанизацияланган райондорду, мегаполистерди, дүйнөнүн ири шаарларын белгилейт.	өнүгүүсүнө алардын таасири жөнүндө талдоо жүргүзөт, корутунду чыгарат. Окулуп жаткан аймактардын жана өлкөлөрдүн контурдук карталарында ири шаарларды жана мегаполистерди аныктап, белгилейт. Тарыхый-географиялык маалыматтардын негизинде окулуп жаткан аймактын (өлкөнүн) этникалык жана диний курамынын татаалдыгын, материалдык маданиятка анын таасирин түшүндүрөт. Окулуп жаткан өлкөлөрдөгү жана Кыргызстандагы улуттук салттарды, символдорду, материалдык жана руханий маданияттын эстеликтерин мисал келтирет жана аларды сүрөттөйт.
2. Геоэкологиялык	10.2.2.5. Дүйнө өлкөлөрүнүн жана аймактарынын ресурстар менен камсыздалышынын жана адамдын географиялык чөйрө жана экологиялык өз ара аракеттешүүсүнүн көйгөйлөрүн талдайт Чарбалык ишмердүүлүк дүйнөлүк жер фондунун көлөмүнө, түзүлүшүнө жана өзгөрүүлөрүнө кандай таасир тийгизерин аныктайт. Дүйнөнүн айрым ири аймактарынын жана өлкөлөрүнүн жер, токой	11.2.2.5. Глобалдык көйгөйлөрдү талдоодо географиялык жана экологиялык ой жүгүртүүнү колдонууну көрсөтөт Глобализмдин жана антиглобализмдин жактоочуларынын идеяларындагы айырмачылыктарды табат, бул маселе боюнча өз пикирин билдирет. Глобалдык маселелерди (тандоосу боюнча) изилдейт, көрсөтмө куралдарды жасайт жана эл алдында сунуштайт.

Компетенттүүлүк төр	Натыйжалар жана көрсөткүчтөр	
	10 - класс	11 - класс
	ресурстары, дарыя агымынын ресурстары менен камсыздалышына баа берет. Жаратылыш ресурстарын рационалдуу жана рационалдуу эмес колдонуунун мисалдарын келтирет, таза суу маселеси жөнүндө талдоо жүргүзөт. Литосферанын, гидросферанын, атмосферанын булгануусунун булактарын жана кесепеттерин аныктайт, аларды булгоонун себептерин талдайт. Жаратылышты сактоонун көйгөйлөрүн чечүүнүн оң жана терс жактарын аныктайт, жаратылышты сактоо ишмердүүлүгүндө дүйнөлүк коомчулуктун ролун көрсөтөт. Тиричилик жүрүм-турумдун деңгээлинде экологиялык моралдын ченемдерин сактайт, экологиялык маданияттын баалуулук-укуктук түшүнүктөрүн чечмелейт.	Дүйнөнүн ар кандай аймактарында глобалдуу көйгөйлөр кантип пайда болуусу, алардын өз ара байланышы кандай экендиги жөнүндө талдоо жүргүзөт, корутунду чыгарат. Глобалдуу маселелерди «глобалдык» же «аймактык» түрдө гана чечүүгө болбой тургандыгы, аларды чечүүнү өлкөдөн жана райондон баштоо керектиги тууралуу абалды далилдейт.
3. Социалдык-инсандык	10.2.3.6. Туулган жеринде (өлкөдө, планетанын башка районунда) коомдун бакубатчылыгын жакшыртууда өзүнүн жана ар бир адамдын катышуусунун мүмкүнчүлүктөрүн баалайт Туулган жеринин (өлкөнүн, планетанын башка районунун) бакубатчылыгы жөнүндө анын ой-пикиринин негизин түзгөн чен-өлчөмдөрүн аныктайт. Жалпы кабыл алган көрсөткүчтөрдүн бири боюнча (экономикалык	11.2.3.6. Өлкөнүн туруктуу өнүгүүсүнүн концепциясын жана коомдун тең салмактуу өнүгүүсүн сактоодо ар бир адамдын жеке катышуусун талдайт Туруктуу өнүгүүнүн түшүнүктөрүн, принциптерин, компоненттерин ачат, туруктуулук факторлорун жалпы адамзаттык баалуулуктар менен байланыштырат. Глобалдык божомолдорго, гипотезаларга жана

Компетенттүүлүк төр	Натыйжалар жана көрсөткүчтөр	
	10 - класс	11 - класс
	бакубатчылык, ден - соолук, билим берүү, жашоонун тышкы шарттары, социалдык чөйрө, тең укуктуулук, эс алуу) тандалган жердин коомдук шарттарын изилдөөнү жүргүзөт. Көрсөтмө куралдардын (карталар, схемалар, графиктер, фотоматериалдар) негизинде изилдөөнүн натыйжаларын тааныштырат. «Өз өлкөмдүн (же башка өлкөнүн) шарттарын жакшыртуу үчүн мен эмне кыла алам?» долбоорун иштеп чыгууга жана сунуштоого катышат, изилдөөнүн жүрүшүндө аныкталган көйгөйлөрдү чечүүнүн планын иштеп чыгат, эгерде мүмкүн болсо, өзүнүн сунуштарын бийлик өкүлдөрүнө берет, же түзүлгөн жагдайды өзү оңдойт.	долбоорлорго ар кандай көз караштарды сунуштайт, өзүнүн жеке көз карашын билдирет. «Муну ар бир адам жасай алат» долбоорун иштеп чыгууга жана сунуштоого катышат, долбоордо энергияны натыйжалуу керектөөнү жана сактоону уюштуруу, айлана - чөйрөгө таасирди азайтуу үчүн мүмкүн болгон чараларды изилдейт жана өзүнүн иш-чараларын сунуштайт.
1. Географиялык	10.3.1.7. Эмгектин эл аралык географиялык бөлүштүрүлүшүн, дүйнөлүк чарбанын тармактарынын өнүгүүсүндө илимий-техникалык прогресстин ролун баалайт Илимий-техникалык прогресстин таасири алдында илимдеги, техникадагы жана технологиядагы, өндүрүштөгү жана башкаруудагы өзгөрүүлөрдүн мисалдарын келтирет. «Айрым факторлордун жана илимий-техникалык прогресстин өндүрүштүн жайгашуусуна таасири» темасында көйгөйлүү билдирүү даярдайт.	11.3.1.7. Социалдык жана экономикалык параметрлер боюнча дүйнөдөгү аймактардын жана өлкөлөрдүн ордун жана алардын өнүгүү перспективаларын талдайт Окулуп жаткан аймактарда дүйнөлүк экономикалык кубаттуу борборлорун (супер өлкөлөр, мунай казуучу өлкөлөр, жаны индустриалдык өлкөлөр), эл аралык географиялык эмгек бөлүштүрүүдө «өлкөнүн жүзүн» аныктаган чарба тармактарын бөлүп көрсөтөт. Айыл-чарбасынын жайгашуусунун жана өнүгүүсүнүн өзгөчөлүктөрүн,

Компетенттүүлүк төр	Натыйжалар жана көрсөткүчтөр	
	10 - класс	11 - класс
	Типтүү план боюнча дүйнөлүк чарбанын 2-3 тармагына (тандоосу боюнча) кеңири мүнөздөмө берет. Ар кандай аймактарда транспорттун үстөмдүк кылуучу түрлөрүн аныктайт, аймактардын өнүгүүсүн баалайт жана божомолдойт. Эл аралык туризмдин негизги райондорунун картосхемасын түзөт, жаратылыш жана маданий-тарыхый эстеликтер айкалышкан аймактарды бөлүп көрсөтөт. «Мен жашаган же башка өлкөнүн жашоо шартын жакшыртуу үчүн мен эмне жасай алам?» темасында долбоорду иштеп чыгууга катышат жана сунуштарды иштеп чыгып, анын натыйжаларын бийлик органдарына маалымдайт.	окулуп жаткан аймактарда жана өлкөлөрдө транспорттун үстөмдүк кылган түрлөрүн аныктайт, өлкөлөр ортосундагы коммуникациялык байланыштарда анын ролун баалайт. Карта жана окуу китебиндеги текст боюнча Кыргызстан үчүн жана окулуп жаткан аймактар жана өлкөлөр үчүн мүнөздүү керектөөчүлүк жана экспорттук товарларды (маданияттарды) аныктайт. Контурдук картада негизги өнөр-жай борборлорун, айыл - чарба маданияттары өндүрүлгөн райондорду, окулуп жаткан аймактардагы жана өлкөлөрдөгү ири портторду аныктайт, белгилейт.
2. Географиялык-экологиялык	10.3.2.8. Чарба тармактарынын айлана-чөйрөгө таасирин талдоодо изилдөө көндүмдөрүн колдоно алуусун көрсөтөт Чоң шаарларда адамдардын ден-соолугуна келтирилген коркунучтарды аныктайт, планетанын эң кир шаарларынын, Кыргызстандын райондорунун мисалдарын келтирет. Айлана-чөйрөнү булгоо даражасы боюнча энергетиканын түрлөрүн салыштырат, альтернативдүү энергетиканын оң жана терс жактары, Кыргызстанда аны өнүктүрүүнүн перспективалары жөнүндө билдирүү даярдайт.	11.3.2.8. Экономикалык ишмердүүлүктүн, илимдин жана технологиялардын таасири менен өлкөлөрдүн жана аймактардын айлана-чөйрөсүндөгү өзгөрүүлөрдү баалайт Аймактарды жана өлкөлөрдү чарба жүргүзүү ыкмалары (рационалдуу, рационалдуу эмес) боюнча салыштырат. Экономикалык ишмердүүлүктүн айлана-чөйрөгө таасиринин көлөмдөрүнүн мисалдарын келтирет, окулуп жаткан аймактардагы жана өлкөлөрдөгү экологиялык көйгөйлөрдү аныктайт. «Технополис», «технопарк» түшүнүктөрүн ачыктайт., алардын аймактарда,

Компетенттүүлүк төр	Натыйжалар жана көрсөткүчтөр	
	10 - класс	11 - класс
	Шаар чөйрөсүндө, өнөр-жайында, айыл чарбачылыгында транспорт системасында заманбап экологиялык технологиялардын мисалдарын келтирет. Туулган жердин (өлкөнүн, жер шарынын каалаган башка бөлүгүнүн) экологиялык паспортун түзөт.	өлкөлөрдө жайгашкан жерлерин контурдук карталарда белгилейт, экономикага жана айлана-чөйрөнү сактоого таасиринин мисалдарын келтирет. Гендердик аспектини түшүндүрө алат. Кыргызстанда, окулуп жаткан аймактарда жана өлкөлөрдө экологиялык көйгөйлөрдү чечүүдө жеке көз карашын сунуштайт.
3. Социалдык-инсандык	10.3.3.9. Өзүнүн болочок кесиптик кызыкчылыктарын дүйнө чарбачылыгынын ар кандай чөйрөлөрүнүн кесиптери менен салыштырат Чарбанын белгилүү чөйрөсүнүн (тандоосу боюнча) кесиптер боюнча маалыматты табат жана талдайт, кесиптин өзөктүү мүнөздөмөлөрү, кесиптин адамга карата талаптары, кесиптин суроо-талаптуулугу жөнүндө билдирүү даярдайт. Мугалимдин жардамы менен өзүнүн шыгын, кызыгууларын, жөндөмдүүлүктөрүн, мүмкүнчүлүктөрүн аныктайт. Өзүнүн болжолдуу болочок кесибин тандайт, ал тандалган кесип адамга койгон талаптары менен өзүнүн жеке сапаттарын салыштырат. Мүмкүнчүлүккө жараша, тандаган кесибинин өкүлдөрү менен баарлашат, алар кандай иштерди аткараарын, бул кесип аларга жагабы жана эмне үчүн жагат, бул кесипке кайсыл жерден үйрөнүү керек экендигин аныктайт.	11.3.3.9. Өзүнүн болочок кесибинде географиялык компетенттүүлүктөрүн колдонуу мүмкүнчүлүгүн баалайт Географиялык илимдин тармактарынын өзгөчөлүктөрүнө жараша кесиптерди кантип айырмаласа болот, мамлекеттик түзүлүш, же территория, экономика жана технологиялар ар кандай кесиптерге коомдун керектөөлөрүнүн өзгөрүүсүнө кандайча таасир тийгизгени тууралуу ой жүгүртөт. Кругозору кеңири, мейкиндиктик өз ара байланыштарды жана мыйзам ченемдүүлүктөрдү түшүнгөн, аларды тажрыйбада колдоно билген адистер жашоонун кайсы чөйрөлөрүндө жана эмне үчүн ийгиликтүү боло аларын аныктайт. «География жана ийгиликтүүлүк» темасында аргументтештирилген эссе жазат же презентация даярдайт. Өзүнүн кызыгууларын, жөндөмдүүлүктөрүн,

Компетенттүүлүк төр	Натыйжалар жана көрсөткүчтөр	
	10 - класс	11 - класс
	Өзүнүн болочок кесиптик пландарын ата-энеси менен талкуулайт.	кесиптик ишмердүүлүктүн мотивдерин талдоонун негизинде максаттардын тизмесин түзөт, өзүнүн болжолдуу болочок кесибинин коомдук жашоосунун чөйрөсүн аныктайт. Өзүнүн жеке максаттарын коомдун керектөөлөрү менен салыштырат, кийинки кесиптик билим алуусуна карата өзүнүн иш-аракеттерин пландаштырат.

3.2. Окуучулардын жетишкендиктерин баалоонун негизги стратегиялары

Окуудагы жетишкендиктерди компетенттүүлүк мамиленин шартында баалоо – бул абдан маанилүү методикалык маселе, анда күтүлүүчү натыйжаларды, компетенттүүлүктөрдү баалоодо ар кандай стратегияларды колдонуу зарылчылыгы талап кылынат. Баалоо стратегиялары (6-таблица) – бул окуучулардын окуудагы жетишкендиктери жөнүндө маалыматты чогултуу үчүн мугалим пайдаланган методдор. Баалоонун тигил же бул стратегиясын колдонуу менен анын багытын, натыйжаларын, окуучуга жетишкендиктери жөнүндө ой жүгүртүүсүнө жардам берерин түшүнүү маанилүү болуп эсептелет.

Баалоо стратегиялары, натыйжалар жана куралдар

5-таблица

БААЛОО СТРАТЕГИЯЛАРЫ				
Окуучулардын керектөөлөрүн аныктоо	Өз алдынчалыкты жана өз ара аракеттешүүнү өнүктүрүү	Түшүнүүнүн жана билгичтиктин далили	Түшүнүүнү жана метатаанууну текшерүү	Процесте байкоо жүргүзүү
КУРАЛДАР				

1.БКЖ таблицаалары (билем, каалайм, жасай алам)	1.Баалоо баракчалары	1.Чен- өлчөмдөр таблицаалары		1. Күндөлүктөр
2. Мээ чабуулу	2. Сурамжылоо баракчалары	2. Портфолио		2. Формалар
	3. Рефлексия			3. Отчеттор
				4. Журналдар
ЖЫЙЫНТЫК				
Сунушталган тексттерди окуу окуучулар тарабынан коюлган милдеттерди түшүнүүсүнүн даражасын көрсөтөт, катышуучулар дын күтүүсүн тактайт.	Окуучулар өзүнүн окуусу үчүн жоопкерчилик ти өзүнө алуу жөндөмдүүлүг үн, инсандар аралык баарлашуу көндүмүн калыптануусун а баа берет.	Окуу ишмердүүлүгү нүн өнүмдөрүн баалоо.	Окуу ишмердүүлүгү нүн ыкмалары жөнүндө түшүнүктөрдү н өнүгүүсү.	Окуучулардын жетишкендикт ерине баа берүү, мониторинг.

Окуучулардын окуу ишмердүүлүгүнүн натыйжаларын география боюнча предметтик стандарттын талаптарына ылайык келүүсүн аныктоо максатында алдын ала (диагностикалык), калыптандыруучу (формативдик) жана жыйынтыктоочу (суммативдик) баалоо жүргүзүлөт. Баалоонун бул түрлөрүн колдонууда салттуу (практикалык, оозеки жана жазуу иштери) жана ошондой эле окуучулардын ишмердүүлүгүнө жана жүрүм-турумуна системалык байкоо жүргүзүү, портфолио, долбоорлор, изилдөөлөр жана өзүн-өзү баалоо сыяктуу салттуу эмес методдорду пайдаланса болот.

Калыптандыруучу (формативдик) баалоого өзгөчө көңүл бурулушу керек, бул баалоо ар бир мугалимге анын окуучулары канчалык ийгиликтүү окуп жаткандыгы жөнүндө маалымат алууга жардам берет. Мугалимдер алган кайтарым байланыштын негизинде окуучулар активдүү жана натыйжалуу окушу үчүн окутуунун методдорун, ыкмаларын өзгөртө алышат. Калыптандыруучу баалоо окуу процессинин акыркы баскычында гана эмес, баштапкы жана ортоңку баскычында окуучулардын жетишкендиктерине байкоо жүргүзүү үчүн колдонулат. Эгерде байкоонун жыйынтыктары канааттандыраарлык эмес болсо, анда алынган маалыматтын негизинде окуучулардын окуу ишмердүүлүгүнүн сапатын жакшыртуу боюнча өзгөртүүлөрдү киргизүү зарыл.

Калыптандыруучу баалоонун компоненттеринин болуп: баалоонун чен-өлчөмдүк модели, окуучунун портфолиосу, педагогикалык тестирилөө эсептелинет.

Баалоонун чен-өлчөмдүк модели

Окуучулар географиялык тексттерди жана ар кандай нускамаларды окуунун жыйынтыгында маалыматтар менен иштөө көндүмүнө ээ болушат. Ошондуктан, географиялык компетенттүүлүктөрдү баалоодо так жана ойлонулган баа берүү чен-өлчөмдөрү аныкталышы маанилүү, алар окуучуларга алдыга максаттарды коюуну жана өзүнүн окуу ишмердүүлүгүн пландаштырууну билүүсү үчүн эмне жана кантип баалана турары жөнүндө ачык түшүнүгүн калыптандырууга жардам берет.

Окуучунун портфолиосу

Портфолио окуучулардын өз алдынча окуу ишмердүүлүгүн уюштуруунун натыйжалуу ыкмаларынын бири. Портфолио окуучунун жетишкенин, окуу процессин жана натыйжаларды көрсөтүүнү баалоого мүмкүндүк берет. Ал көбүнчө долбоордук методикада, предметти окутууда окуучунун жекече жетишкендиктерин баалоо үчүн колдонулуп, окуучуларга төмөндөгүлөр боюнча жардам берет:

- алдына максаттарды коюуга жана аларга жетишүүнү пландаштырууга;
- өзүнүн мүмкүнчүлүктөрүн жана билгичтиктерин аңдап -түшүнүүгө;
- өзүнүн окуу стилин жакшыраак түшүнүүгө жана өзүнүн окуу мүмкүнчүлүктөрүн талдоого;
- портфолиону түзүү үчүн материалдарды тандоого;
- жеке өнүгүүсүнүн жетишкендиктерин чагылдырууга;
- өзүнүн билимдерин белгилөө жана өзүн-өзү баалоону жүргүзүүгө;
- өзүнүн жекечилигин ачууга жардам берет.

Педагогикалык тестирилөө

Педагогикалык тестирилөө – бул педагогикалык тесттерди колдонууга негизделген окуучулардын компетенттүүлүгүн ченөөнүн формасы. Тестирилөө туура уюштурулганда мугалимге өзүнүн педагогикалык позициясын так аныктоого, ал эми окуучуга өзүнүн ийгиликтерин сын көз караш менен баалоого жана кыйынчылыктарды аныктоого жардам берет. 6-таблицада педагогикалык тестирилөөнүн түрлөрү көрсөтүлгөн.

Тексттик тапшырмалардын түрлөрү

6-таблица

Жабык түрдөгү тапшырмалар	Ачык түрдөгү тапшырмалар	Байланыштарды түзүүгө тапшырмалар
Бир туура жоопту тандоо	<i>Окуучулар өздөрү түзүшөт:</i> Кыскача жоопту Кеңири жоопту	Эки көптүктүн элементтеринин ортосунда шайкештиктерди аныктоо
Бир нече туура жоопторду тандоо		

Географиялык компетенттүүлүктөрдү баалоодо ар кандай мүнөздөгү тапшырмаларды түзүү үчүн Б. Блумдун таанып билүү ишмердүүлүгүнүн деңгээлдерин (пирамиданы) колдонуу сунушталат.

Б. Блумдун пирамидасын колдонуу окуучулардын ишмердүүлүгүнүн баяндоону гана камтыбастан, ушул ишмердүүлүктүн продуктусун дагы камтыйт, ал 7-таблицада көрсөтүлгөн.

7-таблица

Деңгээлдер	Окуучуларга берилген тапшырмалардын мисалдары	Алынган жыйынтык
Билим	Тапкыла, бөлүп көрсөткүлө, белгиле, окугула, уккула, байкоо жүргүзгүлө, атагыла, жазгыла.	Презентация, таблица.
Түшүнүү	Ирети менен койгула, суроо бергиле, талкуулагыла.	Модель, китеп, сүрөт, диаграмма, чийме.
Колдонуу	Сүрөтүн түшүргүлө, чиймени түзгүлө, бөлүктөрдөн чогулткула, тизме түзгүлө, эксперимент өткөргүлө, отчет түзгүлө жана жазгыла.	Күндөлүк, коллекция, отчет, пазл, сүрөт, слайд-шоу, модель, карта, коллаж.
Талдоо (анализ)	Изилдегиле, ылгагыла, классификациялагыла, аныктама бергиле, салыштыргыла.	Билимдердин картасы, схема, сурамжылоо, диаграмма, рекламалык постер, доклад, репортаж.
Топтоштуруу (синтез)	Бириктиргиле, божомолду айткыла, ойлоп чыгаргыла, гипотеза чыгаргыла, элестеткиле, далил келтиргиле, план-долбоор түзгүлө, далилдегиле, ролдо чыгып сүйлөгүлө, ойлоп тапкыла, башка жолдорду тапкыла.	Аңгеме, ыр, поэма, фильм, ролик, журнал, радиоберүү, ыр, мультфильм, компьютердик оюн, программа, рецепт, жаңы түс, даам, түр.
Баалоо	Баалагыла, талкуулагыла, тандагыла, вариант сунуштагыла, тобокелди баалагыла, көз карашты негиздегиле, өз пикириңерди түзгүлө, сунуш-көрсөтмөлөрдү түзгүлө.	Дискуссиялык топ, жөнөтмө баракча, блог, сайт, сунуш-көрсөтмө, дискуссия, макала, рецензия, изилдөө, эссе, салыштырма таблица, өзүн баалоо баракчасы, рефлексия.

Бул пирамиданын негизинде «Кыргыз Республикасында жалпы орто билимдин мамлекеттик билим берүү стандартында» белгиленген төмөнкү деңгээлдерге жетишүү үчүн география предмети боюнча тапшырмаларды түзүүгө болот:

Репродуктивдүү деңгээл – окуучулар үлгүнү кайталай алгандыгы менен мүнөздөлөт (аракеттерди аткаруунун аныкталган алгоритми боюнча).

Продуктивдүү деңгээл – өздөштүргөн теориялык билимди тааныш эмес жагдайда колдоно алуу менен мүнөздөлөт.

Чыгармачылык деңгээл – окуу милдеттерин өз алдынча чечүүнү билдирет.

Төмөндө 10-класс боюнча окуучулардын жетишкендиктерин баалоонун үлгүсү келтирилген. Деңгээлдик тапшырмаларды түзүү үчүн негиз болуп күтүлүүчү натыйжалар саналат, алар ушул документтин «Билим берүүнүн натыйжалары жана баалоо» деп аталган үчүнчү бөлүмүндө сунушталган.

Мисалы, билим берүүчү натыйжа:

10.1.1.1. Дүйнөнүн саясий картасынын, дүйнө өлкөлөрүнүн көп түрдүүлүгүнүн калыптануусуна тарыхый доорлордун жана заманбап саясий процесстердин таасирин талдайт.

Анын көрсөткүчтөрү:

- саясий картанын калыптануусунун ар кандай баскычтарында өзгөрүүлөрдүн себеп-натыйжа байланыштарын аныктайт, XX кылымдын аягындагы – XXI кылымдын башындагы маанилүү геосаясий окуялардын мисалдарын келтирет;
- өлкөлөрдү аймактык белгиси, калктын саны, социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн деңгээли боюнча классификациялайт;
- Кыргызстанда жана дүйнөнүн башка өлкөлөрүндө башкаруунун формаларын жана аймактык-административдик түзүлүштөрдү салыштырат;
- өлкөнүн (Кыргызстандын же башка өлкөлөрдүн (тандоосу боюнча) саясий-географиялык абалы анын өнүгүүсүнө кандай таасир тийгизерин аныктайт.

Окуучу бул натыйжаларга жетишет, эгерде:

Репродуктивдүү деңгээл	Продуктивдүү деңгээл	Чыгармачылык (креативдүү) деңгээл
Саясий картанын калыптануусунун баскычтарын мүнөздөсө, кагылышуулар болуп жаткан аймактарды атаса, мисалын келтирсө.	Конкреттүү мисалдарда дүйнөнүн саясий картасындагы сандык жана сапаттык өзгөрүүлөрдү тааныса.	XX кылымдын аягындагы – XXI кылымдын башындагы маанилүү геосаясий окуялардын картограммасын түзсө.
Территориясы жана калкынын саны боюнча чоң өлкөлөрдү, карлик-мамлекеттерди, жарым арал жана арал мамлекеттерди, архипелаг өлкөлөрдү, өнүгүп келе жаткан жана өнүккөн мамлекеттерди мисал келтирсө.	Өлкөлөрдү аймактык белгиси, калктын саны, социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн деңгээли боюнча классификацияласа.	Кандайдыр-бир белгилер боюнча өлкөлөрдүн көрсөткүчтөрүн жана типологиясын өз алдынча аныктаса.
Кыргызстандагы башкаруу формасын жана территориалдык түзүлүштү атаса, монархиялык жана республикалык башкаруу	Өлкөлөрдү башкаруу формалары жана территориалдык-административдик түзүлүшү боюнча классификацияласа, «Дүйнө өлкөлөрүнүн мамлекеттик	Чет өлкөлүк Европада жана чет өлкөлүк Азияда монархиялык башкаруу формасынын үстөмдүк кылуусу жана Түндүк

Репродуктивдүү деңгээл	Продуктивдүү деңгээл	Чыгармачылык (креативдүү) деңгээл
формалары менен, федеративдик жана унитардык территориалдык-административдик түзүлүштөгү өлкөлөрдү мисал келтирсе.	түзүлүштөрү» системалаштырылган таблицасын түзсө.	Америкада ал башкаруунун жок болуусу себептери жөнүндө аргументтештирилген эссе жазса.
Кыргызстандын же каалаган башка өлкөнүн (тандосу боюнча) саясий-географиялык абалын мүнөздөсө.	Кыргызстандын же каалаган башка өлкөнүн (тандосу боюнча) саясий-географиялык абалындагы окшоштуктарды жана айырмачылыктарды аныктаса.	Өлкөнүн абалына жана анын өнүгүүсүнө саясий-географиялык абалдын тасири жөнүндө өзүнүн көз карашын билдирсе жана аны негиздесе.

Төмөнкү мүнөздөгү тапшырмалар бул натыйжаны баалоонун куралы болушу мүмкүн:

Репродуктивдүү деңгээл үчүн: төмөнкү түшүнүктөрдүн жана терминдердин мазмунун ачып бергиле: «Мамлекеттин чек аралары», «Территориалдык суулар», «Абсолюттук монархия», «Конституциялык монархия», «Теократиялык монархия», «Республика», «Унитардык мамлекет», «Федеративдик мамлекет».

Продуктивдүү деңгээл үчүн: Китептин форзацтарындагы өлкөлөрдүн «таанытма карталарынын» негизинде төмөнкү форманы пайдалануу менен: «Дүйнө өлкөлөрүнүн мамлекеттик түзүлүшү» системалаштырылган таблицасын түзгүлө:

Башкаруу формасы			Административдик-аймактык түзүлүштүн формасы	
Республикалар	Монархиялар		Унитардык мамлекеттер	Федеративдик мамлекеттер
	Конституциялык	Абсолюттук		

Ар бир тилкеге мисал катары өлкөлөрдүн аталыштарын жазгыла.

Чыгармачылык деңгээл үчүн: Сиз өлкөлөрдүн экономикасынын өнүгүү деңгээли боюнча типологиясын классификациялоо жүргүзүүнү каалап жатасыз деп божомолдойлу. Сиз, биринчи кезекте, кандай көрсөткүчтөрдү пайдаланасыз? Эмне үчүн?

Окуучулардын окуу жетишкендиктерин баалоодо баа төмөндөгү чен-өлчөмдөрдүн (критерийлердин) негизинде коюлат:

Чен-өлчөмдөрдүн градациясы

1. Окуучулардын оозеки жана жазуу иштерин баалоонун чен -өлчөмдөрү

«5» деген баа коюлат, эгерде окуучу:

1. программалык материалдын көлөмүн жана каралып жаткан түшүнүктөрдүн, кубулуштардын, теориялардын, мыйзам ченемдүүлүктөрдүн, өз ара байланыштардын маңызын өз алдынча ачып көрсөтө алса;
2. негизги жоболорду бөлүп көрсөтө алса, конкреттүү мисалдар, фактылар менен өз алдынча жоопторду тастыктай алса;
3. маалыматты өз алдынча аргументтүү талдаса, жалпыласа жана жыйынтык чыгара алса;
4. алган билимдерди тааныш эмес кырдаалда колдоно алса;
5. окуу материалын так, байланыштуу, негиздүү, логикалык ырааттуулукта жана катасыз айтып бере алса;
6. негизги түшүнүктөрдүн, мыйзамдардын, теориялардын так аныктамасын жана түшүндүрүлүшүн формулировкаласа, жеке өзүнүн бүтүмүн чыгарса;
7. билим булактарын, көрсөтмө куралдарды, маалымдоо материалдарын, окуу китебин жана башка кошумча адабияттарды өз алдынча пайдаланса, тажрыйбалардын жана байкоолордун жыйынтыктарын чыгаруу үчүн колдоно алса;
8. чиймелер, сүрөттөр, схемалар, приборлор менен өз алдынча иштей алса;
9. географиялык картада географиялык номенклатура боюнча объекттерди тапса.

«4» деген баа коюлат, эгерде окуучу:

1. окуп-үйрөнгөн материалды кайра айтып берүүдө орчундуу эмес каталар жана кемчиликтер менен программалык материалдын көлөмүн өз алдынча ача алса;
2. түшүнүктөрдүн, аныктамалардын мазмунун ачып көрсөтүүдө толук эмес жооп берсе жана илимий терминдерди пайдаланууда же байкоо жүргүзүүдөгү, тажрыйбадагы жыйынтыктарда, жалпылоолордо чоң эмес таксыздыктар кездешсе;
3. материалды белгилүү логикалык ырааттуулукта айтып берсе, ушул эле учурда бир одоно эмес катаны же экиден көп жетишсиздиктерди кетирсе жана аларды өз алдынча оңдой алса;
4. жоопту конкреттүү мисалдар менен толуктаса;
5. үйрөнгөн материалда негизги жоболорду өз алдынча бөлүп көрсөтсө, фактылардын, мисалдардын негизинде жалпыласа бүтүм чыгарса;
6. негизги географиялык өз ара байланыштардын маңызын ачып көрсөтсө;
7. географиялык номенклатураны билсе жана чоң эмес каталар менен географиялык карта менен иштей алса.

«3» деген баа коюлат, эгерде окуучу:

1. окуу материалынын негизги мазмунун ачып көрсөтсө, өздөштүрүүдө кээ бир кемчиликтер болсо;
2. окуу материалын баш аламан, үзүк ырааттуулугу жок айтып берсе;

3. жыйынтыктоолордо, жалпылоолордо жеткиликтүү эмес жоопторду берсе, аларда каталарды кетирсе;
4. илимий терминологияларды, пайдаланууда каталарды жана так эместиктерди кетирсе, түшүнүктөрдүн аныктамасын так эмес берсе;
5. байкоолордун же тажрыйбалардын жалпылоолорун жана корутундуларын далил катары пайдаланбаса же аларды айтып берүүдө каталарды кетирсе;
6. теориялардын жана мыйзамдардын негизинде конкреттүү кубулуштарды түшүндүрүүдө кыйналса;
7. окуу кебинин текстин айтып бере алса, бирок одоно бир-эки ката кетируү менен тексттин кээ бир жоболорун жеткиликтүү түшүнбөсө;
8. географиялык карта менен практикалык иштөө көндүмү жок болсо жана географиялык номенклатураны начар билсе.

"2» деген баа коюлат , эгерде окуучу:

1. материалдын негизги мазмунун ачып бере албаса;
2. жалпылоолорду, корутундуларды чыгара албаса;
3. программалык материалынын негизги же орчундуу бөлүгүн билбесе жана түшүнбөсө;
4. үлгү боюнча конкреттүү суроолорду жана маселелерди колдоно албаса;
5. суроого жооп берүүдө мугалимдин жардамы менен оңдой албаган экиден көп одоно каталарды кетирсе;
6. картаны пайдаланууда одоно каталарды кетирсе;
7. географиялык номенклатураны билбесе.

2. Практикалык жана өз алдынча иштерге баалоонун чен-өлчөмдөрү

«5» деген баа коюлат, эгерде окуучу:

1. практикалык же өз алдынча иштерди өз алдынча аткарса (керектүү адабияттарды тандоо, ишти аткаруунун кадамдарын түзүү ж.б.);
2. ишти таза аткарса (презентабелдүү).

«4» деген баа коюлат , эгерде окуучу:

1. практикалык иштерди өз алдынча аткарса;
2. практикалык ишти аткарууга сунушталган иреттүүлүгүнөн кээ бир каталар кетирилсе.

«3» деген баа коюлат , эгерде окуучу:

1. мугалимдин жардамы менен практикалык ишти жана аны жасалгалоону аткарса;
2. иш толугу менен аткарылбаса жана үйдөн аткарып келүүгө кошумча окуу убактысын талап кылынса;

3. географиялык приборлор, статистикалык маалыматтар жана картанын атласы менен өз алдынча иштегенде кыйналса.

«2» деген баа коюлат, эгерде окуучу:

1. практикалык же өз алдынча ишти аткарууга даяр эмес;
2. коюлган максаттары менен аткарылган иштин жыйынтыктары туура келбесе жана толугу менен ажырым болсо.

4 – БӨЛҮМ. БИЛИМ БЕРҮҮ ПРОЦЕССИН УЮШТУРУУГА КОЮЛУУЧУ ТАЛАПТАР

4.1. «География» предметин ресурстук камсыздоого коюлуучу талаптар

Географияны окутуунун оптималдуу шарттарын түзүү үчүн төмөнкүдөй ресурстар керек:

1. Дубалга илинүүчү карталар: Кыргызстандын физикалык жана саясий-административдик картасы, дүйнөнүн саясий картасы, дүйнөнүн физикалык картасы.
2. 8-9-класстар үчүн Кыргызстандын географиялык атласы.
3. Дүйнөнүн экономикалык жана социалдык географиясы боюнча географиялык атласы.
4. Предмет боюнча окуу китептери жана (же) электрондук тиркемелери, маалымдамалар, окуу-методикалык адабияттар.
5. Предмет боюнча кошумча басылма жана электрондук билим берүү ресурстары, анын ичинде Интернет тармагы (maps.google.com).
6. Демонстрациялык таблицалар, схемалар жана графикалык көрсөтмө (картосхемалар, диаграммалар, таблицалар, графиктер ж.б.) куралдар.
7. Предмет боюнча графикалык уюштуруучуларды түзүү үчүн окуу каражаттары (кагаз, калемдер, маркерлер, флипчарттар жана башка).
8. Техникалык каражаттар: аудио- видеоаппаратура, компьютер, проектор, көбөйтүүчү техника, интерактивдүү такта ж.б..
9. Окуучулар арасында натыйжалуу коммуникацияны жүргүзүү максатында окуу мейкиндигин өзгөртүү үчүн жеңил ыңгайлуу окуу эмеректери.

4.2. Шыктандыруучу окуу чөйрөсүн түзүү

Жаңы муундун стандарттары географияны окууга карата окуучулардын окуу мотивациясын калыптандыруунун, колдоонун методдорун жана ыкмаларын заманбап

маалыматтык-коммуникациялык технологиялардын өнүгүүсүн эске алуу менен өркүндөтүүнү талап кылат.

Географияны окутууда шыктандыруучу чөйрөнү, биринчи кезекте мугалим төмөнкүдөй окутуунун жалпы дидактикалык принциптерин сактоо менен түзөт:

- илимий;
- системалуулук;
- географияны гумандаштыруу жана социалдаштыруу;
- инсанга-багытталган (шыктандыруучу) ишмердүүлүк;
- окуунун жашоо менен байланышы;
- көрсөтмөлүүлүк.

Илимий принцип географиялык түшүнүктөрдү илимдин заманбап жетишкендиктерине шайкеш чечмелөө, окуу материалдарын берүү жолдору, окутуу ыкмалары, окуу процессин уюштуруу логикасы менен түшүндүрүлөт.

Системалуулук принциби башка теориялык билимдер менен логикалык байланышта жана улантуучулукта географиялык түшүнүктөрдү, фактыларды, кубулуштарды, принциптерди, жоболорду, мыйзам ченемдүүлүктөрдү жана идеяларды кароону, башкача айтканда, предмет ичиндеги жана предметтер аралык байланыштарды ишке ашырууну болжойт.

Географияны гумандаштыруу жана социалдаштыруу принциби адамдык, инсандык факторго, жашоонун социалдык тарабына, райондордун социалдык теңсиздик көйгөйлөрүнө, этникалык көйгөйлөргө, этномаданий дифференциацияда жана аймактык чыр-чатактарда конфессиялардын ролуна көңүл бурууну күчөтүүдө колдонулат.

Инсанга-багытталган (шыктандырган) ишмердүүлүк принциби окуучулар тарабынан географияны окуп-үйрөнүүдөгү өздүк маңызды издөөнү, географиялык билимдерге жана аларды колдонууга кызыгуусунун өнүгүүсүн, сынчыл ой жүгүртүүнү өстүрүүнү, жаңы билим жана өз алдынча билим алууга муктаждыктарын болжолдойт. Ушуга практикалык, коммуникативдик, долбоордук-чыгармачылык тапшырмалардын жана милдеттердин системасы багытталган.

Окуунун жашоо менен байланыш принциби окуучулар тарабынан географиянын илимий-практикалык мүмкүнчүлүктөрү жөнүндө билимдерди алуусун, социалдык жоопкерчилик принцибинин жана позитивдүү коммуникациянын негизинде жашоо ишмердүүлүгүнүн формаларын жана ыкмаларын ийкемдүү алмаштырууга жөндөмдүү, өзүн-өзү ийгиликке жеткирген, активдүү инсанды тарбиялоону чагылдырат.

Көрсөтмөлүүлүк принциби окуу процессинде көрсөтмө каражаттарды иллюстрациялоо үчүн гана эмес, географиялык билимдин өз алдынча булактары катары, танып-билүү жана практикалык ишмердүүлүктү активдештирүү үчүн колдонууну болжолдойт. Графикалык көрсөтмөлүүлүктүн ролун күчөтүүгө көңүл бурулат (картосхемалар, диаграммалар, схемалар, таблицалар, графиктер ж.б.).

Окуу ишмердүүлүгүнүн негизги мотивдери болуп башка ишмердүүлүктөр сыяктуу эле, муктаждыктар жана кызыгуулар эсептелет. Окуучунун окууга каалоосу болушу керек жана ага өздөштүрүүгө сунушталып жаткан билимдер эмне үчүн керек экендигин түшүнүшү керек. Ошондуктан, мугалим адегенде окуп-үйрөнүүнүн *мотивдерин*, андан соң *максаттарын* негиздеп жана андан кийин гана *предметтин мазмунуна* өтүшү керек.

Эгерде окуучу окуу ишмердүүлүгүнө активдүү камтылса, сабактарда оюн топтоп жана көңүл бурса, мугалимге окулуп жаткан материал боюнча суроолорду берсе, баланын өздүк мотивациясы абдан бийик, таанып-билүү кызыгуусу ачык көрүнөт.

Окуучулардын өздүк мотивдери көптөгөн факторлордон көз каранды, алардын негизгилери 1-сүрөттө көрсөтүлгөн.

1-сүрөт. Окуучулардын өздүк мотивдерине таасир тийгизген факторлор

Компетенттүүлүктү калыптандырууга жана өнүктүрүүгө багытталган предметтик стандарт окуучулардын инсандык өнүгүүсүнүн бардык тармактарын эске алат: таанып билүү, эмоционалдык жана психомотордук, балдардын билим берүүнүн бир баскычынан экинчисине өтүүдө прогрессти жана ырааттуулукту чагылдырат. Бул контекстте билим берүүдө предметти окуп-үйрөнүүгө шыктанууну (мотивацияны) демилгелөө жана колдоо, инсандык сапаттарын калыптандыруу, жеке жетишкендиктерин өнүктүрүү максатында окуучулардын жаш курагына ылайык келген окутуунун ар түрдүү стратегияларын пайдалануу керек.

Шыктануунун денгээлине жараша окуу-тарбия ишинин көрсөткүчү өзгөрөт. Географияны окутууда заманбап окутуунун технологияларын колдонуу бул көйгөйдү чечүүгө жардам берет. Окуучулардын практикалык ишмердүүлүктө муктаждыктарын

канааттандыруу үчүн география сабактарында географиялык маалыматтардын төмөнкүдөй ар түрдүү булактарынын бар болушу маанилүү: карталар, глобустар, атластар, көрсөтмө жана дидактикалык материалдар, географиялык объекттердин мүнөздөмөлөрүнүн жана баяндоолордун пландары, тапшырмаларды аткаруу үчүн иш-аракеттердин тизмеси, практикалык иштерди аткарууга карата нускамалар, контурдук карталар менен иштөө эрежелери ж.б.

Мындай иш-чараларды сунуштоо менен мугалим окуучулардын негизги компетенттүүлүктөрүн калыптандырууга, таанып билүү ишмердүүлүгүн өстүрүүгө, предметке болгон кызыгуусун жогорулатууга багыт алат.

Шыктануу (мотивация) ички жана сырткы болушу мүмкүн. Ички шыктануу (мотивация) билбегенден билгенге карай ийгиликке өсүүнүн негизин түзөт. **Ички мотивация 4 түргө бөлүнөт:** жыйынтык, процесс, баалоо жана кыйынчылыктан качуу. Жыйынтык жана процесс боюнча мотивдер акыркы жыйынтыкка жетишүү ишинде окуучунун жеке кызыкчылыгы үчүн шарттарды түзөт.

Окуучулардын шыктануучу (мотивациялык) чөйрөсү, алардын ишмердүүлүктүн ар түрдүү түрлөрүнө мамилеси, окуп-үйрөнүүдө өзүнүн жалпы активдүүлүгү негизинен алардын муктаждыктары менен дагы, ошондой эле ылайыктуу максаттары менен дагы аныкталат. Окуучулардын мотивациясынын интенсивдүүлүгү көбүнчө өзүнүн ишинин максаты жөнүндө түшүнүгү менен аныкталат. Өзүнүн ишинин маанилүүлүгү жана өзүнүн максатын так элестетиши окуучулардын шыктануусун күчөтүүнүн күчтүү каражаты болуп саналат.

Шыктандыруучу билим берүү чөйрөсү-мектептин жашоо ишмердүүлүгүнүн тартибин калыптандыруучу төмөнкү факторлордун жыйындысы: мектептин материалдык ресурстары, окуу ишин уюштуруу, тамактануу, медициналык жардам, психологиялык климат.

Заманбап шартта шыктандыруучу билим берүүчүлүк чөйрө татаал, көп деңгээлдүү кубулуш катары каралат. Ал **физикалык, психологиялык, академиялык чөйрө** болуп бөлүнөт жана төмөнкү аспектилерди камтыйт.

Физикалык чөйрө:

- материалдык (мектептин жана класстын абалы);
- технологиялык (мектептин, класстын материалдык-техникалык базасы);
- маалыматтык - компьютердик технологиялар (интерактивдүү такта, компьютер, проектор, экран ж.б.).

Психологиялык чөйрө:

- психологиялык (мотивация түзүү жана колдоо, мугалим жана окуучунун ортосундагы мамиле, окуучулардын ортосундагы, профилдик билим берүү мүмкүнчүлүгү);
- балдардын жана ата-энелердин мектептен, билим берүүдөн коркуу сезимин жок кылган чөйрө.

Академиялык чөйрө:

- уюштуруучулук (окуу иши, класстан тышкары ишмердүүлүктүн уюштурулушу);

- педагогикалык (мугалим жана окуучунун интеллектуалдык деңгээли);
- окутууда ар түрдүү ыкмаларды жана техникаларды пайдаланылышы;
- өз учурундагы кайтарым байланышты берилиши, сунушталышы.

Жогорудагы ар бир аспект мектепте шыктандыруучу жана демилгелөөчү факторлор менен толукталат. Бул мектептин шыктандыруучу чөйрөнү түзгөндүгү жөнүндө айтууга мүмкүнчүлүк берет жана сапаттуу билим берүүнүн жогорку деңгээлин камсыз кылат.

Шыктандыруучу билим берүү чөйрөсүнүн принциптери:

- **ийкемдүүлүк** - сырткы чөйрөнүн өзгөргөн шарттарына мектептин ийкемдүү жооп кайтаруусун камсыз кылышы;
- **гумандуулук**, руханий баалуулуктарга артыкчылык бериши;
- **инновациялык**, динамикалык - бир эле өзгөрүүлөргө ыңгайлашуунун эсебинен эмес, алдыга өнүгүүнүн эсебинен дайыма өнүккөн социалдык маданий кырдаалдарда сапаттуу билим берүүнү камсыздалышы;
- **ачыктуулук** - айлана-чөйрөнүн, ата-энелердин, мектептин социалдык өнөктөштөрүнүн педагогикалык дараметин ачык пайдаланышы;
- **технологиялык** - учурга ылайык келген заманбап жана маалыматтык коммуникациялык технологияны пайдалануу менен, сапаттуу билим берүүнү алууда кепилдиктин камсыздалышы.

Ошентип, шыктандыруучу чөйрө-билим берүү сапатын жогорулатууну камсыз кылган бардык субъекттердин (окуучулар, мугалимдер, администрация, ата-энелер, социалдык өнөктөштөр) жогорку шыктануусун (ички түрткүлөрдүн аракеттенүү системасы) аныктоочу, демилгелөөчү факторлордун (материалдык, уюштуруучулук, психологиялык, педагогикалык, техникалык) комплексин камтыган чөйрө.

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ МИНИСТРЛИГИ**

**«ГЕОГРАФИЯ» ПРЕДМЕТИ БОЮНЧА КЫРГЫЗ
РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЖАЛПЫ БИЛИМ БЕРҮҮЧҮ
УЮМДАРЫНЫН 10-11 КЛАССТАРЫ ҮЧҮН ПРОГРАММА**

Бишкек-2019

Программа Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүү уюмдарынын 10-11 - класстары үчүн «ГЕОГРАФИЯ» предметтик стандарттынын негизинде иштелип чыккан.

География. Жалпы билим берүү уюмдары үчүн программа: X-XI кл.: – Б., 2019,

Түзүүчүлөр:

Джунушалиева К.К. – Кыргыз билим берүү академиясынын социалдык-гуманитардык билим берүү тармагынын маселелери лабораториясынын жетектөөчү илимий кызматкери, п.и.к., доцент;

Данилевская Л.М. – Бишкек шаарынын № 13 мектеп-гимназиясынын мугалими

МАЗМУНУ

Түшүндүрмө кат	
Мугалимдер үчүн методикалык көрсөтмөлөр	
X класс үчүн программанын мазмуну	
XI класс үчүн программанын мазмуну	
Окуучунун окуп-үйрөнүү жетишкендиктерин баалоо.....	
Окуучулардын ишмердүүлүктөрүнүн түрлөрү боюнча баалоонун чен-өлчөмдөрү	
Сунушталган адабияттар	

ТҮШҮНДҮРМӨ КАТ

Жалпы билим берүү уюмдарынын 10-11-класстары үчүн география боюнча программа Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн 21.07.2014-жылдагы № 403 «Кыргыз Республикасында жалпы орто билимдин мамлекеттик билим берүү стандартын бекитүү жөнүндө» Токтомунун, Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүү уюмдары үчүн 10-11-класстарынын география боюнча предметтик стандартынын негизинде түзүлдү.

Программа мектепте географиялык билим берүүнү калыптандырууда башкы болуп эсептелген компетенттүүлүктүн негизинде түзүлгөн стандарттын идеясын жүзөгө ашырат. Компетенттүүлүк мамиленин маңызы окуучулардын алган теориялык билимдерин практикада жана күндөлүк турмушта колдонуусунда.

«Кыргыз Республикасында жалпы орто билимдин мамлекеттик билим берүү стандарты» үч компетенттүүлүктү негиз катары карайт: *маалыматтык, социалдык-коммуникациялык, өз алдынча уюштуруу жана маселелерди чечүү.*

Маалыматтык компетенттүүлүк – керектүү маалыматты чогултуу, аны менен иштөө, сактоо жана пайдаланууну ишке ашыруу. Окуучулар маалымат менен иштөө маданиятын өздөштүрүшөт: жетпеген маалыматты максатуу издеп, кээ бир үзүндүлөрдү салыштырышат, жалпылаган талдоо жана гипотеза түзүү көндүмдөрүнө ээ болушат. Жалпы мазмундан негизги ойду бөлө алат. Айлана - чөйрө менен өз ара аракеттешүүнүн ар кандай куралдарын пайдалануу жөндөмдүүлүгү.

Социалдык-коммуникациялык компетенттүүлүк – өз умтулууларын социалдык топтун жана башка адамдардын кызыкчылыктары менен айкалыштырууга, башка адамдардын ар түрдүү көз караштарын таануунун жана баалуулуктарына (диний, этникалык, кесиптик, инсандык) сый мамиленин негизинде өз көз карашын маданияттуу далилдөөгө даярдык. Керектүү маалыматты маектешүү (диалог) аркылуу алуу, аны социалдык, кесиптик, инсандык көйгөйлөрүн чечүү үчүн оозеки, жазуу түрүндө берүү даярдыгы. Маселелерди чечүү үчүн башка адамдардын жана социалдык институттардын ресурстарын пайдаланууга мүмкүнчүлүк берет.

Окуучулар сүйлөшүүнүн (коммуникациянын) диалогдук формасын билишет, өз көз карашын далилдүү айта алышат; жанындагы адамды түшүнүшөт, угушат, өзүнүн оюнан айырмаланган көз карашка толеранттуу мамиле жасашат. Башка адамдар менен өз ара аракеттешүү жөндөмдүүлүгү.

«Өз алдынча уюштуруу жана маселелерди чечүү» компетенттүүлүгү – маалыматта, окуу жана турмуштук кырдаалдарда ар түрдүү ыкмаларды пайдалануу менен өз алдынча же башка адамдар менен өз ара аракеттенүүдө карама-каршылыкты табуу, ошондой эле кийинки аракеттер жөнүндө чечимдерди кабыл алуу даярдыгы. Окуучулар өзүнүн көз карашын ар түрдүү ойлорду эске алуу менен иретке келтиришет, чыр-чатактарды чече алышат. Адамдын өз жашоосун пландаштыруу, башкаруу жана өз алдынча аракеттенүү жөндөмдүүлүгү.

Кыргыз Республикасынын жалпы мектептик билимдин Мамлекеттик билим берүү стандартына ылайык 10-11-класстар үчүн «Дүйнө географиясы. Өлкөлөр жана аймактар» география курсун окутууга окуу планда 68 саат (жумасына 1 саат) бөлүнгөн, башкача айтканда эки окуу жылына эсептелген (10 - 11-класс).

Окутуунун ар бир жылына 34 сааттан бөлүнүп, 10-класста дүйнө өлкөлөрүнүн социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн жалпы мүнөздөмөсү, б.а. дүйнөнүн саясий картасынын өнүгүү баскычтары, дүйнө өлкөлөрүнүн экономикасынын өнүгүүсүнүн заманбап тенденциялары жана алардын геоэкологиялык мүнөздөгү маселелери каралат. Бул маселелерди кароодо «Жаратылыш – адам – коом – айлана чөйрө» системаларынын гармониялуу өнүгүүсүн караган туруктуу өнүгүүгө басым жасалган. Ал эми 11-класста предметти окуп-үйрөнүү дүйнө өлкөлөрүнүн жана аймактарынын мүнөздөмөлөрүнө арналат.

10-11-класстардын программасында төмөнкүдөй *предметтик компетенттүүлүктөрдү* калыптандыруу каралган: *географиялык, геоэкологиялык, социалдык-инсандык.*

Географиялык компетенттүүлүк – дүйнөнүн бүтүндүү сүрөтүн көрүү, чечилүүчү маселелерге жана бар болгон жагдайларга карата географиялык мейкиндиктин көп түрдүү процесстери жана кубулуштары жөнүндө билимди пайдалануу жана ыңгайлашуу жөндөмдүүлүгү.

Геоэкологиялык компетенттүүлүк – адамдардын, аймактардын жана жаратылыш чөйрөсүнүн ортосундагы өз ара байланыштардын татаал системасын баалоо, жаратылыштык-социалдык дүйнөгө нарктуу мамилени жаратуу жөндөмдүүлүгү.

Социалдык-инсандык компетенттүүлүк – реалдуу географиялык мейкиндикте ыңгайлашуу жана аракеттенүү, инсандык максаттарды жана маңыздарды аныктоо, аларды өз жашоосунда долбоорлоо жана жүзөгө ашыруу жөндөмдүүлүгү.

География боюнча предметтик стандартта бул компетенттүүлүктөрдү калыптандыруу үчүн Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүү уюмдарынын жогорку мектептеринде географиялык билим берүүнүн *максаты* төмөнкүдөй аныкталган:

«Географиялык компетенттүүлүктөрдүн топтомуна ээ болгон, дүйнөгө руханий - баалуу мамилеси калыптанган, жаратылыштык, жаратылыштык-техногендик, социалдык-экономикалык кубулуштар жана процесстер жөнүндө билимдин негизинде реалдуу географиялык мейкиндикте ыңгайлашууга жана иштөөгө жөндөмдүү инсанды калыптандыруу».

10-11-класста «География»предметинин мазмуну окуучуларды дүйнөлүк саясатта жана экономикада болуп жаткан процесстерди түшүнүүгө, курчап турган чындыкты туура кабыл алууга окуучуларды даярдоого мүмкүндүк берет.

МУГАЛИМДЕР ҮЧҮН МЕТОДИКАЛЫК КӨРСӨТМӨЛӨР

Программа окуу процессин уюштуруунун ар кандай формаларын пайдалануу, заманбап педагогикалык технологияларды жана окутуу усулдарын киргизүү менен сабактарды өткөрүүнү карайт.

Предметтик стандартты жүзөгө ашыруунун негизи болуп сабак жана башка окутуунун уюштуруучулук формалары эсептелет. Бул учурда:

- окуучунун жумушчу ордунун даярдалышына, географиялык билимдин булактарынын (карталар, окуу китептери, дидактикалык таркатылуучу материалдар ж.б.) бар болушуна көңүл бурулат;

- мугалим жаңы теманы окууга кызыктырат жана сабактын максаттарын аныктайт, жаңы материалдын практикалык маанисине көңүл бурат.

Окуу процессин уюштуруунун жүрүшүндө төмөнкүлөрдү аткаруу максатка ылайыктуу:

- инсанга багытталган ыкмаларды пайдалануу: «эмнени билесиңер...», «далилдеп бергиле...», «негиздеп бергиле...», «ой пикирлериңерди айткыла...», «кандай деп ойлойсуңар, эгерде ...» - ж.у.с.;
- сабакта окутуунун ар кандай усулдарын колдонуу: окуучулардын өз алдынча иши, проблемалык окутуунун усулдары (проблемалуу баяндоо, изденүү, изилдөө). Бул ыкмалар окуучулардын өз алдынча ишмердүүлүгүн уюштурууга багытталып, окуп-үйрөнүүнүн, таанып билүү кызыгуусун жана окуу ишмердүүлүгүнө активдүү катышуусун демилгелейт. Мугалим окуучулардын алдына көйгөйлүү суроону жана милдети коет. Адатта, туура түзүлгөн суроо көйгөйдү чечүүгө каалоону жана кызыгууну пайда кылат. Мисалы, «Эмне үчүн Жез алкагы районундагы өнөр-жай продукциясын ташып чыгаруу үчүн Конго дарыясын пайдаланбайт?»;
- окуу процессин уюштуруунун ар түрдүү формаларын пайдалануу: окутуунун оюн технологиялары, топтук иш, конференциялар, сынактар, дискуссиялар ж.б. Сабактын адаттагыдан башкача аталышы окуучунун шыктануусунун пайда болушуна алып келет. Мисалы, «Энергетика – ишенимдүү келечек. «Шамалдын, суунун, Күндүн эсебинен электр энергиясына муктаждыкты толугу менен кантип канааттандырууга болот?», «Глобалдык ландшафт – каатчылыктан кийинки стратегия»;
- илимий маалыматтарды пайдалануу, заманбап жашоодо географиялык компетенттүүлүктөргө ээ болуунун коомдук маанисин көрсөтүү;
- окуучуларды географияны билүүсү керек болгон кесиптер менен тааныштыруу. Окуучуларга кругозору кенен, мейкиндиктик өз ара байланыштарды жана мыйзам ченемдүүлүктөрдү түшүнгөн, аларды практикада колдоно билген адистердин алдында өзүн ар кандай тармактарда – бизнесте жана саясатта, илимде, бийлик органдарында ж.б. ишке ашырышы үчүн кеңири мүмкүнчүлүктөр ачыларын түшүндүрүү;

- окуучулардын көңүлүн өзгөчөлөнгөн фактыларга, процесстерге, жаратылыш феномендерине, коомдук жашоонун окуяларына буруу, аналогияларды, ассоциацияларды кеңири пайдалануу;
- тарыхый принцибин пайдалануу. Географиялык изилдөөлөрдүн тарыхы боюнча материалдарды гана эмес, Кыргызстандын жана бүт дүйнөнүн саясий жана социалдык-экономикалык тарыхы боюнча материалдарды да колдонуу зарыл;
- предметтер аралык байланыштарды кеңири колдонуу. Дүйнөнүн экономикалык жана социалдык географиясынын мазмуну, анын башка предметтер (адабият, математика ж.б.) менен интеграцияланышы окуучуларга окуп - үйрөнүүдө шыктандыруучу негиз болуп эсептелинет;
- окуу процессинде окуучулардын чыгармачылык иштерин пайдалануу: балдар өзүнүн мектеби, айылы, шаары, же шаардын бөлүгү жөнүндө географиялык маалыматты, өзүнүн социалдык-экономикалык изилдөөлөрүнүн натыйжаларын жана жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдарына сунуш-көрсөтмөлөрдү интернетте жайгаштыра алышат (википедия же блогдо);
- окуунун натыйжаларын баалоонун түрлөрүн жана формаларын колдонуу. Анткени, окуучулардын окуу ишмердүүлүгүнө баа берилбесе, алардын окууга кызыгуусу төмөндөйт. Окуучулар үчүн баалоонун эң кызыктуу формалары болуп контурдук карталарда иштөө, номенклатураны өз ара текшерүү, тесттер ж.б. эсептелет;
- мугалим инсандык касиеттери, кесиптик эрудициясы, предметке кызыгуусу, методикалык чеберчилиги жана окуучулардын кызыгууларын түшүнүүсү, алардын окуу ишмердүүлүгүнө ийгиликтүү шыктанышын орчундуу камсыз кылганын эстен чыгарбоо керек.

Мына ошентип, окуу ишмердүүлүгүнүн мотивациясы географиялык билимдердин баалуулугун түшүнүүнү камсыздайт, аларды андап-түшүнүп өздөштүрүүгө алып келет, эмоционалдык көтөрүлүүнү чакырат, анын аркасында таанып билүүгө кызыгуу өнүгөт, окуучулардын окуу ишмердүүлүгү активдешет.

ПРОГРАММАНЫН МАЗМУНУ

ДҮЙНӨНҮН ГЕОГРАФИЯСЫ. ӨЛКӨЛӨР ЖАНА АЙМАКТАР

X КЛАСС (34 саат; жумасына 1 саат)

Киришүү (1 саат)

«География (Дүйнөнүн географиясы. Өлкөлөр жана аймактар») предметинин максат жана милдеттери. Географиялык маалыматтын булактары.

1-тема. Көп түрдүү дүйнө (6 саат)

Дүйнө өлкөлөрүнүн классификациясы жана типологиясы. Өлкөлөрдүн саны жана тобу. Өлкөлөрдүн типологиясы. Өнүккөн жана өнүгүп келе жаткан өлкөлөр.

Дүйнөнүн саясий картасы жана эл аралык мамилелер. Дүйнөнүн саясий картасын түзүүнүн баскычтары. Эл аралык мамилелердин дүйнөнүн саясий картасына тийгизген таасири. Дүйнө өлкөлөрүнүн мамлекеттик түзүлүшү. Башкаруунун негизги түрлөрү: республикалык жана монархиялык. Административдик-территориалдык түзүлүштүн негизги формалары: унитардык жана федеративдик.

Саясий география жана геосаясат. Дүйнөнүн айрым өлкөлөрүнүн жана аймактарынын саясий-географиялык абалы.

Практикалык иштер:

1. «Дүйнө өлкөлөрүнүн мамлекеттик түзүлүшү» таблицасын түзүү.
2. Контурдук картада ири өлкөлөрдү, алардын борборлорун, эл аралык уюмдарды белгилөө.
3. Өлкөлөрдүн саясий-географиялык абалынын мүнөздөмөсү (тандоо боюнча).

2-тема. Дүйнөлүк жаратылыш ресурстарынын географиясы жана геоэкология (9 саат)

Географиялык чөйрө жана жаратылышты пайдалануу. Коомдун жана жаратылыштын ортосунда «зат алмашуу». Жаратылышты рационалдуу жана рационалдуу эмес пайдалануу.

Дүйнөлүк жаратылыш ресурстары. Минералдык ресурстар. Кен байлыктар. Жер ресурстары. Дүйнөлүк жер фонду. Суу ресурстары, Таза суу көйгөйү. Биологиялык ресурстар. Өсүмдүк ресурстары. Жаныбарлар дүйнөсүнүн ресурстары. Дүйнөлүк океандын ресурстары. Климаттык, космостук жана рекреациялык ресурстар.

Ресурстук камсыз болуу. Ресурстук камсыз болууга баа берүү. Айлана - чөйрөнү булганышы жана коргоо. Литосферанын, гидросферанын, атмосферанын антропогендик булгануусу. Жаратылышты коргоо көйгөйлөрүн чечүүнүн жолдору. Жаратылышты коргоо ишмердүүлүгү жана экологиялык саясат. Айлана-чөйрөнү коргоодо эл аралык уюмдардын ролу.

Практикалык иштер:

1. Кен байлыктардын эң ири жерлеринин жайгашуусун картосхемада түзүү.
2. Айрым өлкөлөрдүн же дүйнөнүн (тандоо боюнча) ресурс менен камсыз болуусун талдоо жана баа берүү.

3-тема. Калктын географиясы (7 саат)

Калктын саны жана кайра толукталып турушу. Калктын кайра толукталып турушунун биринчи тиби. Демографиялык кризис. Калктын кайра толукталып турушунун экинчи тиби. Демографиялык өсүү. Демографиялык саясат.

Калктын түзүлүшү. Калктын жыныстык жана курактык курамы. Калктын этнолингвистикалык жана диний курамы. Калктын жайгашуусу жана жыштыгы.

Калктын миграциясынын түрлөрү жана себептери. Шаар калкы. Урбанизация. Урбанизациянын деңгээлдери жана арымдары. Айылдык жайгашуунун түрлөрү. Калк жана айлана-чөйрө. Калктын жашоосунун деңгээли жана сапаты.

Практикалык иштер:

1. Ири аймактарда жана айрым өлкөлөрдө урбанизациянын арымдарына жана деңгээлдерине салыштырма мүнөздөмөлөрүн түзүү.

2. Калктын көбөйүүсүнүн биринчи жана экинчи тибинин өзгөчөлүктөрүн салыштыруу.

3. Ар кандай типтеги өлкөлөрдө калктын курактык-жыныстык пирамидаларын жана жумуш менен камсыз болушун талдоо.

Долбоор: «Өз өлкөмдүн (же каалаган башка өлкөнүн) шарттарын жакшыртуу үчүн мен эмне кыла алам?»

4-тема. Илимий - техникалык революция (ИТР) жана дүйнөлүк чарба (2 саат)

ИТР. Дүйнөлүк чарба. Эмгектин эл аралык, географиялык бөлүштүрүлүшү. Эл аралык экономикалык интеграция. Транц-улултук корпорациялар (ТУК). Дүйнөлүк чарбанын түзүлүшү жана негизги моделдери.

Дүйнөлүк чарбанын тармактарынын жайгашуусунун факторлору.

5-тема. Дүйнөлүк чарбанын тармактарынын географиясы. Айлана-чөйрө жана натыйжалуу технологиялар (9 саат)

Отун өнөр-жайы. Электр энергетикасы. Тоо-кен өнөр-жайы жана металлургия. Машина куруу. Химиялык, токой жана иштетүү өнөр жайы. Дүйнөнүн айыл чарбасы. Транспорттун жана байланыштын географиясы. Бүткүл дүйнөлүк экономикалык мамилелер.

Практикалык иштер:

1.Контурдук картада дүйнөнүн негизги өнөр жай борборлорун белгилөө.

2.Дүйнөнүн өнөр-жай тармактарынын бирине (тандоо боюнча) экономикалык-географиялык мүнөздөмө берүү.

3.Дүйнөнүн ар кандай аймактарында транспорттун басымдуулук кылган түрлөрүн табуу, аймактардын бири үчүн транспорттук системалардын өнүгүүсүн баалоо жана божомолдоо.

4.Эл аралык туризмдин негизги райондорунун картосхемасын түзүү, жаратылыш жана маданий-тарыхый эстеликтер айкалышкан аймактарды бөлүү.

ДАЯРДЫК ДЕҢГЭЭЛИНЕ ТАЛАПТАР

Географияны окуунун натыйжасында окуучу:

1. негизги географиялык түшүнүктөрдү, терминдерди; географиялык изилдөөлөрдүн салттуу жана жаңы усулдарын айтып берет;
2. жаратылыш ресурстарынын негизги түрлөрүнүн жайгашуусунун өзгөчөлүктөрүн, алардын негизги чыккан жерлерин жана территориалдык айкалышуусун; дүйнөнүн, айрым аймактардын жана өлкөлөрдүн калкынын санын жана динамикасын, алардын этногеографиялык өзгөчөлүгүн; калктын жашоо сапатындагы жана деңгээлиндеги айырмачылыктарды, миграциялардын негизги багыттарын; заманбап урбанизациянын көйгөйлөрүн санайт;
3. эл аралык турмуштун эң маанилүү социалдык-экономикалык окуяларын, дүйнө аймактарындагы, башка өлкөлөрүндөгү жана Кыргыз Республикасындагы геосаясий жана геоэкономикалык кырдаалга, алардын мүмкүн болгон өнүгүү тенденцияларына баа берүү үчүн географиялык маалыматтарды, карталарды, статистикалык материалдарды, геомаалымат системаларын жана Интернет ресурстарын табат;
4. глобалдаштыруу, эл аралык туризм жана эс алуу, ишкердик жана окуу программалары, адамдардын баарлашуусунун ар кандай түрлөрүнүн өтө ылдам өнүгүү шарттарда дүйнөнүн ири аймактарынын жана өлкөлөрүнүн географиялык өзгөчөлүгүн аныктайт;
5. дүйнөлүк чарбанын тармактык жана территориалдык түзүлүшүнүн географиялык аспектилерине, анын негизги тармактарынын жайгашуусуна, айрым өлкөлөрдүн жана аймактардын географиялык өзгөчөлүгүнө, алардын социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн деңгээли боюнча айырмачылыктарына, эмгектин эл аралык географиялык бөлүштүрүлүү системасындагы адистешүүсүнө, адамзаттын глобалдык көйгөйлөрүнүн географиялык аспектилерине мүнөздөмө берет;
6. Кыргыз Республикасынын заманбап геосаясий жана геоэкономикалык абалынын өзгөчөлүктөрүн бөлүп көрсөтөт;
7. маалыматтын ар кандай булактары боюнча жаратылыштык, социалдык-экономикалык жана геоэкономикалык объектилеринин, процесстеринин жана кубулуштарынын өнүгүүсүнүн географиялык тенденцияларын аныктайт жана салыштырат;
8. дүйнөнүн айрым өлкөлөрүнүн жана аймактарынын ресурс менен камсыздалуусун, алардын демографиялык жагдайын, урбанизациянын жана территориалдык концентрациясынын, калкынын жана өндүрүшүнүн деңгээлдерин, айрым аймактардын жаратылыштык, антропогендик жана техногендик өзгөрүүлөрүнүн даражасын түшүндүрөт жана баалайт;
9. жаратылыштык, социалдык-экономикалык жана геоэкологиялык объектилерге, процесстерге жана кубулуштарга, ар түрдүү факторлордун таасири алдында алардын өзгөрүүлөрүнө байкоо жүргүзүү үчүн географиялык маалыматтын ар кандай булактарын талдайт;
10. дүйнөнүн аймактарынын жана өлкөлөрүнүн комплекстүү географиялык мүнөздөмөлөрүн; ар кандай кубулуштардын жана процесстердин географиялык

мыйзам ченемдүүлүктөрүн, алардын территориалдык өз ара аракеттенүүлөрүн чагылдырган таблицаларды, картосхемаларды, диаграммаларды, жөнөкөй карталарды, моделдерди түзөт.

XI КЛАСС (34 саат; жумасына 1 саат)

Киришүү (2 саат)

Дүйнөнүн тарыхый-географиялык райондору. Бөлүштүрүүнүн белгилери. Социалдык-экономикалык контрастар. Экономикалык жактан өнүккөн кубаттуу дүйнөлүк борборлор. Ири аймактар: Чет өлкөлүк Европа, Чет өлкөлүк Азия, Австралия, Африка, Түндүк Америка, Латын Америка.

Ири өлкөлөр: Кытай, Япония, Түштүк Корея, Индия, Австралия, ТАР, АКШ, Канада, Бразилия.

Кыргызстан дүйнөлүк географиялык мейкиндиктин субъекти катары.

1-тема. Европа (4 саат)

Аймактын жалпы мүнөздөмөсү. Аймагы, чек аралары, Экономикалык географиялык абалы (ЭГА), Саясий географиялык абалы (СГА), негизги табигый объектилери, географиялык аймактын (өлкөнүн) картасы.

Аймактын (өлкөнүн) жаратылыш шарттарынын жана ресурстарынын территориалдык дифференциациясы.

Аймактын (өлкөнүн) аймактарын ачуунун жана анда калктын жайгашуусунун тарыхый-географиялык аспектилери. Аймактын (өлкөнүн) калкынын жайгашуусу жана миграциясы. Аймактын (өлкөнүн) субаймактары, чарбасынын территориалдык дифференциациясы. Калктын жайгашуусунун жана чарбанын географиялык мүнөздөмөсү.

Практикалык иш:

Өлкөнүн (окуучунун тандоосу боюнча) геомаданий мейкиндигин изилдөө.

2-тема. Азия (8 саат)

Аймактын жалпы мүнөздөмөсү. Аймактын (өлкөнүн) географиялык өзгөчөлүгү, образы.

Аймактын (өлкөнүн) демографиялык абалы жана калкынын курамы. Аймактын (өлкөнүн) геосаясий, экономикалык, социалдык, экологиялык көйгөйлөрү, аларды чечүүнүн жолдору. Геомаданий мейкиндик. Азиянын субаймактары: түштүк-батыш, түштүк, түштүк-чыгыш, чыгыш. Ири өлкөлөрү: Кытай, Япония, Түштүк Корея, Индия.

Практикалык иш: Өлкөнүн (окуучунун тандоосу боюнча) геомаданий мейкиндигин изилдөө.

3-тема. Постсоветтик мейкиндиктеги мамлекеттер (4 саат)

Аймактын жалпы мүнөздөмөсү. Аймактын (өлкөнүн) чарбасынын территория боюнча жайгашуусу жана дифференциациясы. Аймактын (өлкөнүн) адистешүүсү. Аймактын (өлкөнүн) өнөр-жайынын, айыл-чарбасынын, транспортунун негизги тармактары.

4-тема. Африка (4 саат)

Аймактын жалпы мүнөздөмөсү. Аймактын (өлкөнүн) чарбасынын территория боюнча жайгашуусу жана дифференциациясы. Аймактын (өлкөнүн) адистешүүсү. Аймактын (өлкөнүн) өнөр-жайынын, айыл-чарбасынын, транспортунун негизги тармактары. Африканын субаймактары. Африканын экологиялык көйгөйлөрү.

Практикалык иштер:

Өлкөнүн (окуучунун тандоосу боюнча) геомаданий мейкиндигин изилдөө.

5-тема. Австралия жана Океания (2 саат)

Аймактын өзгөчөлүктөрү жана курамы. Океания өлкөлөрү. Демографиялык абалы. Калктын жана чарбанын жайгашуусундагы тең эместик. Калктуу пункттар.

6-тема. Америка (6 саат)

АКШнын жалпы мүнөздөмөсү жана райондору. Канада. Латын Америкасы. Мексика. Борбордук Америка жана Вест-Индия аралдары. Анд өлкөлөрү. Амазонка бассейнинин жана Ла-Плата ойдуңунун өлкөлөрү. Бразилия.

Практикалык иш:

Өлкөнүн (окуучунун тандоосу боюнча) геомаданий мейкиндигин изилдөө.

7-тема. Адамзаттын глобалдык көйгөйлөрү (2 саат)

Адамзаттын глобалдык көйгөйлөрү, алардын себептери. Глобалдык божомолдор, гипотезалар жана долбоорлор. Өнүгүүнүн туруктуу стратегиясы. Практикалык иш: Менин тандоом (өзүнүн келечектеги ишмердүүлүгүн пландаштыруу).

ДАЯРДЫК ДЕНГЭЭЛИНЕ ТАЛАПТАР

Географияны окуунун натыйжасында окуучу:

1. кызматташтык жана коопсуздук боюнча эл аралык уюмдарды санайт, заманбап дүйнөдөгү геосаясий чечимдерге өзүнүн көз карашын билдирет;
2. миграциялык процесстердин себептери жана кесепеттери, аймактардагы жана өлкөлөрдөгү коомдун өнүгүүсүнө алардын таасири жөнүндө ой жүгүртөт;
3. эмгектин эл аралык географиялык бөлүнүшүндө «өлкөнүн жүзүн» аныктаган чарба тармактарын атайт;

4. өлкөлөрдүн белгилүү бир аймакка таандыгын аныктайт, өлкөлөрдүн аймак ичиндеги бөлүштүрүлүүсүнүн классификациялык схемаларын түзөт;
5. өлкөлөрдү мамлекеттик жана аймактык-административдик түзүлүшү боюнча салыштырат;
6. дүйнөнүн айрым өлкөлөрүнүн саясий-географиялык жана экономикалык-географиялык абалын баалайт;
7. аймактарды жана өлкөлөрдү жер, суу, гидроэнергетикалык, агроклиматтык жана табигый-рекреациондук ресурстар менен камсыздалуусунун даражасы боюнча салыштырат;
8. айыл-чарбасынын жайгашуусунун жана өнүгүүсүнүн өзгөчөлүктөрүн, аймактарда жана өлкөлөрдө транспорттун үстөмдүк кылган түрлөрүн аныктайт, өлкөлөрдүн ортосундагы коммуникациялык байланыштарда анын ролун баалайт;
9. «технополис», «технопарк» түшүнүктөрүн чечмелейт, алардын аймактарда жана өлкөлөрдө жайгашкан жерлерин контурдук карталарга белгилейт, алардын экономикага жана альяна-чөйрөнү сактоого таасиринин мисалдарын келтирет;
10. типтүү план боюнча аймактын (өлкөнүн) калкына жалпы мүнөздөмө берет;
11. глобалдаштыруу процесстеринин маңызын ачат, глобалдык көйгөйлөрдүн келип чыгышын алар менен байланыштырат;
12. экономикалык ишмердүүлүктүн айлана-чөйрөгө таасиринин масштабдарынын мисалдарын келтирет, аймактардагы жана өлкөлөрдөгү экологиялык көйгөйлөрдү аныктайт;
13. көрүнүү мүнөзү боюнча глобалдык көйгөйлөрдү топтоштурат, классификациялык схеманы түзөт;
14. глобалдык көйгөйлөрдүн (тандоо боюнча) маңыздуу мүнөздөмөлөрүн ачат, алардын өз ара байланыштарын, чечүү жолдорун аныктайт;
15. туруктуу өнүгүүнүн түшүнүктөрүн, принциптерин, компоненттерин ачат, туруктуулук факторлорун жалпы адамзаттык баалуулуктар менен байланыштырат;
16. глобалдык божомолдорго, гипотезаларга жана долбоорлорго ар түрдүү көз караштарды сунуштайт, өзүнүн жеке көз карашын билдирет;
17. аймактардагы дүйнөлүк экономикалык кубаттуу региондордун борборлорун бөлүп көрсөтөт;
18. аймактарды жана өлкөлөрдү чарба жүргүзүү ыкмалары (рационалдуу, рационалдуу эмес) боюнча салыштырат.

ОКУУЧУНУН ОКУП –ҮЙРӨНҮҮ ЖЕТИШКЕНДИКТЕРИН БААЛОО

Окутууда негизги жана предметтик компетенттүүлүктөр оозеки жооптордун, жазуу түрүндөгү жана/же практикалык иштердин, практикалык сабактарга катышуунун негизинде окуу ишмердүүлүгүнүн жыйынтыктарына шайкеш келүүсү бааланат. Окуунун жыйынтыктарын текшерүү түрлөрү ар кандай болушу жана

окуунун максаттуу жыйынтыктарына шайкеш келиши керек. Окуучу эмне жана качан бааланарын, баалоонун кандай түрлөрү жана чен-өлчөмдөрү пайдаланарын билиши керек.

Окуучунун окуп-үйрөнүүн натыйжаларына баа берүү күндөлүк, аралык жана жыйынтык бааларды камтыйт, бирок ал мурдагы баалардын орточо арифметикалык саны катары механикалык түрдө чыгарылбашы керек. Ар бир баанын салмагы окуу процессинде колдонулган иштин түрүнүн маанилүүлүгүнө жараша болот. Күндөлүк баалоого 10%; аралык баалоого –70%; жыйынтык баалоого – 20% бөлүү зарыл. Баанын салмагынын пайыздык бөлүштүрүүсү окуучунун күтүлүүчү натыйжаларга жетишүүсүнүн траекториясына көз салууга мүмкүндүк берет. Күндөлүк баалоонун түрлөрүн мугалим өз алдынча аныктайт. Аралык баалоо үчүн окуучуга продуктивдүү жана конструктивдүү деңгээлдерде өзүнүн жетишкендиктерин баалоого мүмкүндүк берген түрлөрү сунушталат. Жыйынтык баалоо – чейректин, жарым жылдын, жылдын аягындагы текшерүү/контролдук иштерин болжолдойт.

Окуучунун жекече окуп - үйрөнүү жетишкендиктерин баалоо модели

1-таблица

№	Баалоонун түрлөрү	Иштердин түрлөрү	Жыйынтык баадагы салмак
1.	Күндөлүк баалоо		
1. 1	Мугалим өз алдынча аныктайт	Оозеки жооп, топтун/жуптун ишинин презентациясы, жазуу түрүндөгү класстык/үй иши	10 %
2.	Аралык баалоо		
2. 1	Жазуу иштери/булактар менен иштөө	Эссенин ар кандай түрлөрү. Реферат жазуу, аналитикалык иштер, тесттердин ар кандай түрлөрү, дил баяндар ж.б.	10 %
2. 2	Оозеки түрлөр	Билдирүүлөр, презентациялар, докладдар, суроолорго жооптор	10 %
2. 3	Долбоордук/изилдөө иштери	Изилдөө отчеттору, эксперименттин жыйынтыктарын баяндоо, лабораториялык иштер ж.б.	20 %
2. 4	Портфолио	Портфолио аркылуу өзүнүн окуудагы жетишкендиктеринин презентациясы/публикациясы	10 %
2. 5	Практикалык иштер	Карталар, атластар, приборлор менен иштөө	20 %
3.	Жыйынтыктоочу баалоо		
3. 1	Тематикалык, чейректик, жарым жылдык, жылдык	Тест, жазуу түрүндөгү тапшырмалар, зачет ж.б.	20 %

№	Баалоонун түрлөрү	Иштердин түрлөрү	Жыйынтык баадагы салмак
	текшерүү/контролдук иштери		

Төмөнкү мүнөздөгү тапшырмалар бул натыйжаны баалоонун куралы болушу мүмкүн:

Репродуктивдүү деңгээл үчүн: төмөнкү түшүнүктөрдүн жана терминдердин мазмунун ачып бергиле: «Мамлекеттин чек аралары», «Территориалдык суулар», «Абсолюттук монархия», «Конституциялык монархия», «Теократиялык монархия», «Республика», «Унитардык мамлекет», «Федеративдик мамлекет».

Продуктивдүү деңгээл үчүн: Китептин форзацтарындагы өлкөлөрдүн «таанытма карталарынын» негизинде төмөнкү форманы пайдалануу менен: «Дүйнө өлкөлөрүнүн мамлекеттик түзүлүшү» системалаштырылган таблицасын түзгүлө:

Башкаруу формасы			Административдик-аймактык түзүлүштүн формасы	
Республикалар	Монархиялар		Унитардык мамлекеттер	Федеративдик мамлекеттер
	Конституциялык	Абсолюттук		

Ар бир тилкеге мисал катары өлкөлөрдүн аталыштарын жазгыла.

Чыгармачылык деңгээл үчүн: Сиз өлкөлөрдүн экономикасынын өнүгүү деңгээли боюнча типологиясын классификациялоо жүргүзүүнү каалап жатасыз деп божомолдойлу. Сиз, биринчи кезекте, кандай көрсөткүчтөрдү пайдаланасыз? Эмне үчүн?

Окуучулардын окуу жетишкендиктерин баалоодо баа төмөндөгү чен-өлчөмдөрдүн (критерийлердин) негизинде коюлат:

Чен-өлчөмдөрдүн градациясы

1. Окуучулардын оозеки жана жазуу иштерин баалоонун чен -өлчөмдөрү

«5» деген баа коюлат, эгерде окуучу:

- программалык материалдын көлөмүн жана каралып жаткан түшүнүктөрдүн, кубулуштардын, теориялардын, мыйзам ченемдүүлүктөрдүн, өз ара байланыштардын маңызын өз алдынча ачып көрсөтө алса;
- негизги жоболорду бөлүп көрсөтө алса, конкреттүү мисалдар, фактылар менен өз алдынча жоопторду тастыктай алса;
- маалыматты өз алдынча аргументтүү талдаса, жалпыласа жана жыйынтык чыгара алса;
- алган билимдерди тааныш эмес кырдаалда колдоно алса;

- окуу материалын так, байланыштуу, негиздүү, логикалык ырааттуулукта жана катасыз айтып бере алса;
- негизги түшүнүктөрдүн, мыйзамдардын, теориялардын так аныктамасын жана түшүндүрүлүшүн формулировкаласа, жеке өзүнүн бүтүмүн чыгарса;
- билим булактарын, көрсөтмө куралдарды, маалымдоо материалдарын, окуу китебин жана башка кошумча адабияттарды өз алдынча пайдаланса, тажрыйбалардын жана байкоолордун жыйынтыктарын чыгаруу үчүн колдоно алса;
- чиймелер, сүрөттөр, схемалар, приборлор менен өз алдынча иштей алса;
- географиялык картада географиялык номенклатура боюнча объекттерди тапса.

«4» деген баа коюлат, эгерде окуучу:

- окуп-үйрөнгөн материалды кайра айтып берүүдө орчундуу эмес каталар жана кемчиликтер менен программалык материалдын көлөмүн өз алдынча ача алса;
- түшүнүктөрдүн, аныктамалардын мазмунун ачып көрсөтүүдө толук эмес жооп берсе жана илимий терминдерди пайдаланууда же байкоо жүргүзүүдөгү, тажрыйбадагы жыйынтыктарда, жалпылоолордо чоң эмес таксыздыктар кездешсе;
- материалды белгилүү логикалык ырааттуулукта айтып берсе, ушул эле учурда бир одоно эмес катаны же экиден көп жетишсиздиктерди кетирсе жана аларды өз алдынча оңдой алса;
- жоопту конкреттүү мисалдар менен толуктаса;
- үйрөнгөн материалда негизги жоболорду өз алдынча бөлүп көрсөтсө, фактылардын, мисалдардын негизинде жалпыласа бүтүм чыгарса;
- негизги географиялык өз ара байланыштардын маңызын ачып көрсөтсө;
- географиялык номенклатураны билсе жана чоң эмес каталар менен географиялык карта менен иштей алса.

«3» деген баа коюлат, эгерде окуучу:

- окуу материалынын негизги мазмунун ачып көрсөтсө, өздөштүрүүдө кээ бир кемчиликтер болсо;
- окуу материалын баш аламан, үзүк ырааттуулугу жок айтып берсе;
- жыйынтыктоолордо, жалпылоолордо жеткиликтүү эмес жоопторду берсе, аларда каталарды кетирсе;
- илимий терминологияларды, пайдаланууда каталарды жана так эместиктерди кетирсе, түшүнүктөрдүн аныктамасын так эмес берсе;
- байкоолордун же тажрыйбалардын жалпылоолорун жана корутундуларын далил катары пайдаланбаса же аларды айтып берүүдө каталарды кетирсе;

- теориялардын жана мыйзамдардын негизинде конкреттүү кубулуштарды түшүндүрүүдө кыйналса;
- окуу кебинин текстин айтып бере алса, бирок одоно бир-эки ката кетируүү менен тексттин кээ бир жоболорун жеткиликтүү түшүнбөсө;
- географиялык карта менен практикалык иштөө көндүмү жок болсо жана географиялык номенклатураны начар билсе.

«2» деген баа коюлат , эгерде окуучу:

- материалдын негизги мазмунун ачып бере албаса;
- жалпылоолорду, корутундуларды чыгара албаса;
- программалык материалынын негизги же орчундуу бөлүгүн билбесе жана түшүнбөсө;
- үлгү боюнча конкреттүү суроолорду жана маселелерди колдоно албаса;
- суроого жооп берүүдө мугалимдин жардамы менен оңдой албаган экиден көп одоно каталарды кетирсе;
- картаны пайдаланууда одоно каталарды кетирсе;
- географиялык номенклатураны билбесе.

2. Практикалык жана өз алдынча иштерге баалоонун чен-өлчөмдөрү

«5» деген баа коюлат, эгерде окуучу:

- практикалык же өз алдынча иштерди өз алдынча аткарса (керектүү адабияттарды тандоо, ишти аткаруунун кадамдарын түзүү ж.б.);
- ишти таза аткарса (презентабелдүү).

«4» деген баа коюлат , эгерде окуучу:

- практикалык иштерди өз алдынча аткарса;
- практикалык ишти аткарууга сунушталган иреттүүлүгүнөн кээ бир каталар кетирилсе.

«3» деген баа коюлат, эгерде окуучу:

- мугалимдин жардамы менен практикалык ишти жана аны жасалгалоону аткарса;
- иш толугу менен аткарылбаса жана үйдөн аткарып келүүгө кошумча окуу убактысын талап кылынса;
- географиялык приборлор, статистикалык маалыматтар жана картанын атласы менен өз алдынча иштегенде кыйналса.

«2» деген баа коюлат, эгерде окуучу:

- практикалык же өз алдынча ишти аткарууга даяр эмес;

- коюлган максаттары менен аткарылган иштин жыйынтыктары туура келбесе жана толугу менен ажырым болсо.

СУНУШТАЛГАН АДАБИЯТТАР

НЕГИЗГИ:

1. Кыргыз Республикасында жалпы орто билимдин мамлекеттик билим берүү стандарты. Бишкек, 2014.
2. Жалпы билим берүү уюмдарынын базистик окуу планы.
3. География боюнча предметтик стандарт (6-11-класстар).
4. Жалпы билим берүү уюмдарынын география боюнча программасы (6-11-класс).
5. Кыргыз Республикасында саясий-маданий жана көп тилдүү билим берүү концепциясы. Бишкек, 2009.
6. Окуучулардын жетишкендиктерин баалоо. Мектеп мугалимдери жана квалификацияны жогорулатуу курстарынын окутуучулары үчүн методикалык колдонмо. Бишкек: «Махprint», 2011.

КОШУМЧА:

1. Бабури В.А. Экономикалык география боюнча ишкердик оюндар. М.: Просвещение, 1994.
2. Ветошкин Д.А. ж.б. Коркунуч менен жакын жашаганга үйрөнөбүз. Мугалимдер үчүн методикалык китеп. Бишкек, 2009.
3. Винокурова Н.Н. ж.б. Жаратылышты пайдалануу боюнча методикалык китеп М.: Просвещение, 1995.
4. Куприн А. М. Мектеп картографиясы. М.: Просвещение, 1994.
5. Лисенкова Г.Я. 10-класста география боюнча лекциялар жана семинарлар М.: Просвещение, 1993.
6. Максаковский В.П. Дүйнөнүн экономикалык жана социалдык географиясы боюнча методикалык китеп. М.: Просвещение, 1994.
7. Максаковский В.П. Дүйнөнүн географиялык картинасы: тереңдөөнүн 230 каналы. Ярославль, 1996.
8. Мамедов Н. М., Суравегина Н.Т. Экология. М.: Просвещение, 1996
9. Петров К.М. Адамдын жана маданияттын экологиясы. Санкт-Петербург. Химиздат, 2000.
10. Подласый И.П. Педагогика. Китеп. М.: Юрайт, 2010.
11. Жалпы билим берүү мекемелеринин мугалимдери жана жетекчилери үчүн психологиялык-педагогикалык сөздүк. Ростов н/Д.: «Феникс» басмаканасы, 1998.
12. Сыдыков К.С., Молдошев К.О. Жаратылышты пайдалануу жана туруктуу өнүгүү. Бишкек, 2003.